

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA
KNJIŽEVNOST
IN PROSVETO

LETNIK XXXVI.

ŠTEV. 6.

JUNIJ 1916

Vsebina junijevega zvezka:

1. Ivan Albrecht: <i>V svetišču</i>	241
2. Dr. Ivo Šorli: <i>Štefan Zaplotnik</i> . (Dalje.)	242
3. Dr. Pavel Grošelj: <i>Astronomski pomenki</i> . (Dalje.)	253
4. I. Podrobnik: <i>Idila</i>	261
5. Dr. Jož. A. Glonar: <i>Med reformacijo in romantiko</i>	262
6. Ivan Podrobnik: <i>Izza zavese</i> . (Konec.)	271
7. Josip Kostanjevec: <i>V starodavnih časih</i>	276
8. Književna poročila	284

Dr. J. A. Glonar: *Dr. Anton Breznik: Slovenska slovnica za srednje šole*. — Dr. Simon Dolar: *Viktor Bežek, Občno vzgojestovje z dušeslovnim uvodom*. (Konec prih.) — Jos. Breznik: *Nova naziranja o najstarejši zgodovini Slovencev*.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 9 K 20 h, pol leta 4 K 60 h
četrt leta 2 K 30 h, za vse neavstrijske dežele po 11 K 20 h na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 80 h. =====

Izdajatelj in odgovorni urednik: Valentin Kopitar.

Upravištvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Ivan Albreht:

V svetišču.

Čakam in vem:
Pride ura in potlej nobena več zame:
trudnega večni mir tiho objame,
mati v naročje otroka si vzame,
da ga zakrije sovražnim očem . . .

Sanjal sem: Dobra bila si z menoj,
zemljica, mati ljubeča —
in ni me strah tvojih skrivnosti . . .

Čakam in vem:
V sebi še nosiš radosti,
hraniš življenja razkošne kali,
ki nisi odkrila jih mojim očem.

Zdrava, kraljica, devica in mati,
dala si luči medlečim očem,
dala moči si tem mojim rokam —
bodi v ljubezni mi zvesta,
zemlja, kipeča nevesta!

Daj, da ne čakam, ne prosim zaman!
Žarek solnca, le žarek mi daj,
da vreden bom tvoje ljubavi,
kadar odidem v tvoj tihi raj
sam — le ti in solnce z menoj
in večni mir, večni pokoj . . .

Dr. Ivo Šorli:

Štefan Zaplotnik.

Povest veselega človeka.

(Dalje.)

X. poglavje.

Štefan Zaplotnik kot ženitni mešetar in oče.

Če je Štefana časih zbolelo zaradi njegovih otrok, se takrat ni bal zanje, češ, kaj bo z njimi, ampak le radi sebe, kaj bo z njim ob njih ... Zakaj, kar se njih samih tiče, za bodočnost so bili že danes lepo preskrbljeni.

Tine je delal pridno noč in dan, in nihče ni dvomil, da bo on gospodar.

Janez se je bil izučil v trgu za mizarja in je bilo le čudno, da se ni hotel tudi nastaniti tam, čeprav je moral vedeti, da se mu ni treba bati nobenega tekmeča, tak mojster je bil. Ali on je rekel tako, ko je bil prišel domov: „Čemu naj plačujem drugje drago stanarino, ko je tu dovolj prostora za vse? Če sem res kaj vreden, me že pridejo iskat. Saj nosijo v naš mlin iz petih fara.“ Oče je molčal, Tine je nekaj zamrmral, a Janez je ostal. In res je imel kmalu toliko dela, da ga je komaj zmagoval.

Toda naj so ga ljudje še tako priganjali, kadar se je razlilo solnce čez polja, je pustil vse skupaj in hitel ven ter delal in kopal, dokler ga ni prišel kdo klicat.

Tudi Zorka je hodila dve leti v trške šole in potem je bila še tri leta pri prvi šivilji. Nato pa je morala domov. — „Zdaj pridejo najnevarnejša leta“, si je mislil oče. „Zaljubi se mi kam ... in bogve ... tu v tem otroku je moja kri!“ ... In Štefan je poznal svojo kri.

Rezika je bila edina, ki ni hotela nikdar niti za teden dni z doma. In je dorasla tako. V zadnjem času je imela vedno več vprašanj. Zakaj bila je močnih udov, pa rdeča in bela v lice.

Pridnih in zalih fantov se je obilo oglasilo, toda vsak ji je bil premalo. Nekoč pa je stopila kar pred očeta in je zahtevala, naj ji pove vendar vsaj približno, koliko bo imela dote, da bo vedala kaj in kako. Štefan se je nasmehnil in je rekel. Prikimala je zadovoljno

in odšla. Ni pa preteklo še mesec dni od takrat, ko je prišel nekega dne visok, bradat kmet, že bolj v letih, v velikih škornjih in v debeli domači obleki k Štefanu v izbo ter je glasno pozdravil.

Štefanu se je zdelo, da ga takole na pol pozna. Na sejmu v Podselskih so mu ga enkrat pokazali, ko se je pretepal z mešetarji zaradi kupčije.

„Bog daj, Bog daj!“ je pozdravil Štefan. „Kaj ste pa lepega prinesli?“

Kmet se je zasmejal.

„Prinesel, dà, prinesel! Še vzel bi, če mi boste dali. Slišim praviti, da imate tri gospodinje v hiši, eno staro in dve mladi. To ni pravica, sem rekel in sem prišel pogledat, ko nimam jaz še ene ne.“

Štefan ga je debelo pogledal. Kaj ima nazadnje snubača v hiši? Kar tako skozi velika vrata in naenkrat?

„Vi ste Gantar z Gabrovega brda, če ne zamerite?“

„Gantar, Gantar! Saj me poznate. V trgu sem bil, pa sem si mislil, da bi se obrnil malo pri vas. Če je, je, če ne, ostanemo vseeno prijatelji.“

Štefan gleda, gleda.

Oni je nekoliko v zadregi.

„Saj sem ji rekel, naj vam pove, da pridem danes ali jutri.“

Štefan gleda.

„Meni ni nobeden nič rekel. Kaj Rezika?“

„Pa res ne vem prav, kako ji je ime. Tista je, ki je bila v nedeljo v Gabrijah. Bo že Rezika . . . Pri Matičku sem jo videl.“

„Rezika je bila v Gabrijah, seveda Rezika, pa da sta se že domenila, pravita?“

„I, moj Bog, saj sem ji sam povedal, kako je. Vdovec sem; pa zaradi tistega ni nič hudega. Fant ima tako že pet let in bo kmalu za kako korist. Sile jej ne bo pri meni, ko je premoženje veliko in ni dolga.“ Star pa tudi še nisem preveč.“

Štefan še zmerom ne more priti k sebi. Kar takole sta se domenila, na semnju. Pa potem pride domov ženska in še ne omeni . . .

Ali Gantar si razlaga molk drugače in za malo se mu zdi.

„Se ni treba bati! Če ravno hočete, jo pa intabuliram. Ze sama hiša je vredna dvakrat več, nego dajate vi. Saj se mi je zdelo tako premalo; pa sem si rekel: ko je deklica pridna in vajena dela, kaj boš gledal na vsak krajcar.“

Zdaj se je zazdela Štefanu kar naenkrat stvar zelo zabavna in v očeh se mu je zablistalo.

„Kdo vam je pa povedal, koliko da mislim dati? Ona sama?“

„I, sama je nekaj rekla. Pa saj pravim, da je premalo. Petsto če da več, sem rekel, pa naj bo vseeno.“

Štefan je gledal svečano skozi okno in je potem zmajal z glavo.

„Tudi enega vinarja ne več. Pa pustimo! Hudo je, ko se imata dva tako rada; ali če vi ne morete, jaz tudi ne morem. Kar sem rekel, sem rekel!“

„Pa nič ne zamerite!“ je rekel Gantar in je hotel skozi vrata. Toda Štefan ga je ustavil.

„Še sto dam vseeno. Naj bo, no, če ni drugače! Več pa res ne morem.“

Gantar je držal že za kljuko, počasi se je obrnil.

„Dvesto!“

„Ne. Naj bo sto petdeset, če plačate notarja vi.“

„Pa naj bo, no!“ je rekel Gantar počasi in se je vrnil spet k mizi. Še eno junico daste na vrh, pa naj bo.“

Štefan ni rekel, da ne in tako je bilo opravljeno.

„Zdaj se spodobi, da pokličemo še mater in nevesto noter in da vas malo pogostimo!“ je rekel Štefan in je poklical skozi okno na vrt.

„Saj ni treba, saj ni treba, nisem potreben,“ se je branil Gantar, kakor človek, ki ve, kaj se spodobi. Ali Štefan je že hitel v shrambo in je narezal. Tudi steklenico pijače je prinesel, tisto, ki je bila pol iz sadjevca, pol iz vina.

V tem so prišle ženske. Lepo so se pozdravili in potem so trčili vsi skupaj.

Gantar je jedel in pil z veliko slastjo; in vedno bolj mogočno je pripovedoval. Po dvajset do petindvajset goved redi, po tri pare konj, po šest prašičev, trideset ovac. Hlapca in pastirja ima in dve dekli. Pa tuji ljudje so le tuji. Tako da bi bilo najbolje, če bi s poroko ne odlašali preveč.

Pozneje sta prišla še Tine in Janez od nekod. Pozdravila sta tudi onadva bodočega svaka ter sta ga poslušala z velikim spoštovanjem. Zakaj časti vredna stvar je toliko travnikov, njiv in senožeti in poln hlev živine.

Potem pride končno še Zorka. Toda komaj ji povedo, kaj dela bradač tam v kotu, ko se spusti otrok v tak smeh, da mora zbežati iz sobe.

Reziki vzplamtijo v srdu oči in krikne nekaj za njo; mati pa jo opravičuje, češ, da jej ni zameriti, ko je še cel teliček.

Tako potem celo Gantar sam pripomni nekaj besed, ki kažejo, da je tudi v tem razumen mož; ali nekoliko ga je moral Zorkin smeh vseeno oplašiti, ker je veliko bolj tih kot prej. Končno pogleda na stensko uro in se prestraši. Še dobre tri ure hoda in je že skoraj trda tema. Pogovorili so se zdaj itak, kar je bilo treba. Čim prej naj prideta stara dva z nevesto na ogled, potem pa stopijo k notarju in takoj po košnji bo lahko poroka.

Drugi se poslovijo v sobi, le nevesta ga spremi pred hišo.

Ali že čez hip je Rezika zopet tu in žene Zorko pred seboj kakor žandar zločinca.

Zaloputne vrata, da zašklepetajo stekla v oknih in potem se ustavi trdo pred sestro.

„Kaj misliš, da boš dobila ti, bledica gosposka? Kakega lačnega financarja! Za drugega tako nisi! Le čakaj, boš še prišla pred moj prag! Pa te zapodim kakor psa!“

In tako gre dalje. Ali ne samo Rezika, tudi vsi drugi vpijejo nanjo in jo zbadajo in zaničujejo. Zorka stoji preplašena sredi njih in bolj in bolj ji gre na jok. Kaj je storila? Spomnila se je bila tistih naslikanih mož v komedijah v mestu, ki jim merijo s krogli v usta, ko je videla prej onega človeka tam v kotu, kako je zijal vsakokrat, predno je kaj povžil ali povedal, pa ji je ušel smeh. Ali žaliti ni hotela nikogar.

Toda tu je bilo, kakor da je treščilo med nje.

Štefan je bil zamahnil z vso silo po mizi, da je počilo. In stal je visoko vzravnán in s srdito bliskajočimi se očmi sredi sobe.

„Tiho!“ je prekinil že tretjokrat s svojim mogočnim, v srdu se lomečim glasom.

„Kaj jo boste morda vi učili manir, vi rovtarji? Ti deklina morda tam, ki si šla se prodajat na javen semenj kakor živina, in to človeku, ki ga prej še videla nisi nikdar? Sama si mu povedala celo, kakšen kup si, sedaj je prišel, da sklene kupčijo še z menoj. In vas vseh, kar je vas tu, ni sram, da se priklati tuj človek v našo hišo in da se je smel bahati dve uri pred vami samo s tem, koliko krav in konj ima? In vi se boste postavljali za sodnike nad ubogim dekletom, ki še ji je zazdela smešna ta vaša kupčija, ker še ne razume, kako je tudi gnusna.“

Vsak je ostal nem na svojem prostoru in nihče se ni upal izpregovoriti. Samo težko Štefanovo dihanje se je slišalo in Zorkino ihtenje.

Šele čez nekaj časa se je oglasila žena, a skoraj plaho, in kakor da je je same sram:

„Zakaj nisi pa sam govoril? Zakaj nisi rekel ti, da ga ne maraš?“ —

„Jaz? Jaz za vas? Nobene besede! Stal sem vse svoje življenje tuj med vami kakor samotno drevo sredi kamenja; in če bi Bog ne bil dal v oporo, v tolažbo na moje stare dni tega otroka, bi me bili nesli nekoč tja gor po klancu, kakor če bi bili prišli po hlod. Vse moje delo je bilo za nič in vsaka moja beseda neumna, — in zdaj naj bom še tak norec, da bi vam, vam pridigal, kaj se spodobi in kaj ne? Ne, dragi moji, vi hodite svoja pota in jaz bom hodil svoja . . . In če bi bila tudi ta tu taka, kakor ste vi drugi, vaš oče je že toliko moža, da bi ne bil potožil niti enkrat. Samo zato sem rekel te besede, da boste vedeli, kaj ste mi. Pojdi otrok!

Prijel je Zorko mehko za rame ter odšel ž njo v drugo sobo in zaprl rezko za seboj.

Tam pa ga je premagalo. In vzel je to ljubo, zlato glavico in si jo naslonil na prsi.

„Samo to mi je hudo, da izgubim tudi tebe, otrok, in bom potem čisto sam,“ je rekel s trepetajočim glasom.

Dekle se je streslo.

„Jaz ne pojdem nikoli od vas, oče!“

„Pojdeš, Zorka. In prav je, da pojdeš, ker tu ti ne bo prostora, kadar mene več ne bo. Ali tudi če pojdeš in ne bova skupaj, bom vedel, da si vsaj ti moj otrok.“

Ali zdaj je bilo že dovolj te mehkebe, in Štefan je stopil ven na hodnik nad vrtom.

„Treba bo skrbeti za Rezikino perilo,“ je rekel. „Kaj če bi si vzela kako pomagalko, Zorka? Sama ne boš mogla.“

„O bom, oče bom. Saj je dovolj časa. Tako lepo bom napravila, da še Rezika ne bo več huda name,“ je hitelo dekle in si je brisalo oči.

XI. poglavje.

Štefan Zaplotnik začne delati račune.

Rezika je bila že na svojem novem domu, velikem in bogatem domu. — Štefan je moral sam priznati, da se Gantar ni le hvalil.

„No, nazadnje . . . dva vpirača, dva stiskača: tekmovala bosta, kdo več podela in manj poje, pa najdeta tudi srečo . . . Sicer pa . . .“

Tako si je rekel Štefan in skomizgnil, češ: nazadnje to ni več moja stvar. Vsekako je spravljena in en neprijazen obraz manj v hiši.

Ali kmalu nato je zapazil nekaj, kar mu je napolnilo srce s čudnim nemirom.

Jesenko je prihajal nekaj časa sem še bolj pogostoma dol nego prej. Ali ko ga je doslej iskal povsod, če ga ni našel že pred hišo, je odšel zdaj vselej naravnost v sobo in ga je čakal pri Zorki. Pa tudi to bi ne bilo še nič čudnega; Zorka je bilo dekle, ki se je res lahko pomenil tudi izobražen človek z njo. Šele to mu je odprlo oči, da je bil tako odveč, če je prišel k onima dvema v sobo ...

„Tako, tako!“ je mrmral, ko je bil prvikrat to popolnoma jasno občutil ter je potem naglo odšel ven pod svoja drevesa in hodil tam zunaj s povešeno glavo in počasi gor in dol. V prvem hipu je bil celo malo užaljen; užaljen in žalosten, da mora tako naenkrat stopiti nekaj med človeka in človeka in celo med srce in srce ... Toda že je ta občutek sam izginil in Štefanu se je tiho dvignila v prsih mehka toplota, skoro ginjenost ... Zgoditi se mora nekoč, a komu bi to svoje ljubo dete rajši izročil? ... Mlado je še in nežno kakor rožni popek, a zato ga bodo sprejele dobre in ljubeče roke ... „Bog čuvaj nad vama!“ mu je strepetalo srce in se je vdalo ... Vdalo se je in se je takorekoč za spoznanje umaknilo, čuteče, da mora za toliko nazaj, ker je tako zakon teh stvari na svetu ...

In potem je čakal, kdaj mu poreče Jesenko besedo.

A čakati je moral še čudno dolgo. Bilo je, kakor da se Jesenku prav nikamor ne mudi. Prišli so celo trenutki, ko sta se Štefanu njegovo vedenje in ta njegov molk čudna zdela. Ne za drugo, nego nerodno je bilo to njuno občevanje, ko ni bilo prave odkritosti v njem. Reci, če misliš, — brez vzdihovanja in drugega se opravi; ali kak smisel je pogovarjanje o vseh oddaljenih stvareh, če leži to vmes? ...

No, ko je prišla ura in je bila izrečena beseda, se je Štefanu vendar čudno milo storilo.

„Samo enega otroka sem imel in zdaj izgubim še tega!“ je vzdihnil in je pogledal v tla.

Jesenko se je v zadregi ozrl nanj. A da bi ne bilo mučno, se je posilil in se je zasmel:

„Kaj bi govoril o izgubljenju!“ je vzkliknil. „Jaz bi rekel, da celo še enega dobite zraven ... če vam je prav ... Doslej prijatelj, zdaj takorekoč otrok ...“

Tu je Štefan naglo oživel in je rekel:

„Nič! Za otroka vas ne maram. Ostaniya le lepo prijatelja še nadalje. Večkrat je prijatelj več od otroka.“

In pomenila sta se še druge stvari, ki so potrebne ob takih prilikah. Potem je rekel Jesenko:

„Ali zdaj vam moram povedati še to, zakaj sem toliko časa odlašal. Ni bilo namreč lepo, da sem jaz sedel v izbi, ko ste morali vi po vrtu hruške in breskve šteti. Pa sem si rekel: Kaj bi prezgodaj o tem govoril, ko je nimaš kam peljati. Zdaj pa se mi je le posrečilo izberačiti. Spomladi se sezida v Strnišču nova šola in prihodnjo jesen se prične pouk že v njej. Politiko sem delal in nisem maral govoriti o tem, ko bi bilo lahko izpodletelo. Zdaj je zagotovljeno in se v kratkem razglasi. Seveda ima besedo še ta in oni; a mislim, da ga ne bo, ki bi trdil, da je Drenjarjeva lopa primeren kraj za šolo.“

In res so se začeli že drugi teden pogovori za šolsko poslopje.

Edino stari Drenjar je bil proti; od drugih občanarjev se ni hotel nobeden zameriti, že ker je bil tudi župnik zelo vnet za stvar. Večina pa je bila že sama od sebe vsaj zaslužila velike koristi šole. A mora se še reči, da so vsi brez izjeme že Jesenku samemu na sebi privoščili dostojen dom. „Župnik ima cel farovž, učitelj še ene sobe ne. Tak razložek pa vseeno ni med njima.“ — „Sami bi mu morali postaviti malo stanja, če bi mu ga že drugi ne!“

Toda ko se je razneslo, da se Jesenko zdaj poroči, so pa vseeno ostrmeli. Tako jim je postal z leti, da niso več mislili na to. Seveda so vedeli, da se lahko, če se hoče. Izpočetka so celo čakali, kdaj se bo. Ampak polagoma so se bili popolnoma privadili, da živi učitelj prav tako kakor duhovnik ... In skoro, skoro bi bil rekel kdo, da se niti ne spodobi, če bo živel zdaj kakor kateri izmed njih in imel nazadnje celo otroke ... Ni greh, kdo pravi, ampak posvetne stvari so to ... In učitelj je skoro ravno tako postavljen za dober izgled in vspodbudo ...

In še celo eno tako ... Je že, kar je, ampak nazadnje je le Zaplotnikova. Če ne bo nosila klobuka, ni gospa; če ga bo, je pa prevzetnost. In potem, — tako mlada stvar! Če prideta dva skupaj, ki sta oba mlada, sta vsaj tudi oba nedolžna; ampak s takim človekom, ki je že malo v letih, je vse drugače ...

Skratka: ni jim šlo precej v glavo in treba je bilo, da se misli šele privadijo.

Take reči, kjer je kdo, da plača, gredo same od rok. In tako je stala šola kar naenkrat spodaj pod cesto na Drenarjevem svetu, kakor bi se bila prej skrivala na njivi in zdaj naenkrat vstala.

Potem se je še malo posušilo. Nato je bila poroka. Samo petje, — le skupaj se je držalo, v cerkvi, v krčmi in potem do jutra v novi šoli. In Štefan je kajpak vstrajal do konca. Svetel dan je že bil, ko je stopal počasi proti domu.

Prišel je vrh brega in se je prestrašil, ko je zagledal hišo; — tako pusto se mu je zazdelo zdaj tam spodaj . . .

Takrat je tudi začutil naenkrat in prvikrat, da prihaja že star. Ustnice so mu strepetale, noge so se mu ušibile in sklonil se je globoko proti zemlji, ki jej je bil ta grenki hip zapadel v zadnji obrok . . .

Moral se je skriti za veje starega jesena, da bi ga kdo ne videl. In tam se je zjokal kakor otrok, — o, kakor star človek, ki je spet otrok, a otrok brez sreče in ljubezni vse okrog sebe . . .

Ozrl se je še enkrat tja gor, kjer je kipela ponosna bela šolska stavba v zrak, in potem se je spustil nizdol in je sedel na klop pred hišo.

Iz kuhinje je prihajalo zamolklo ropotanje.

„Mati kuha zajutrak“, si je rekel. In čudno, kakor že od davnih, davnih časov ne več, se je zganilo zdaj nekaj v njegovih prsih celo do nje. Nazadnje sta preživela vendar dolgo, dolgo vrsto let skupaj in pred njunimi očmi so vzrastli vsi ti otroci, ki se trgajo zdaj drug za drugim od domače hiše . . . Ali bi ne bilo bolje, da bi si podala vsaj zdaj in prav to jutro roko v spravo in poskusila živeti še zadnje dni v miru in prijaznosti?

Premišljeval je še nekaj časa tako, a potem vstal in šel noter. Stala je pri ognjišču in je podtikala.

Ali ko ga je ugledala, se je obrnila proč. Vsakdanji in navaden je bil njen obraz in ni ga vprašala po otroku, po Zorki.

Samo to je rekla:

„Zdaj napravi pa kar hočeš. Jaz se ne bom več tako ubijala, to ti povem!“

Vsakdanji in navaden je bil njen glas.

„Kako misliš?“ je rekel in je sedel truden na klop ob ognjišču.

V tem hipu je prišel Tine iz hleva sem in je stopil z golido mleka v kuhinjo.

Štefanu je bilo neprijetno, da ju moti v tem pogovoru; a upal je, da pojde zopet ven.

„Kako mislim? Ali ne vidiš že sam, da ne morem več sama vsega. Dokler je bila še Rezika doma, je opravila ona za dve. In celo Zorka je nekaj pomagala, vsaj v kuhinji. Zdaj pride vse na moja ramena. Pa tebi je seveda vseeno; samo da si ti sit in spočit.“

Štefan je vzdihnil bolešno in ob enem nevoljno.

„Pa kdo pravi to? Kaj ti nisem rekel že stokrat, da si vzemi deklo? Za božjo voljo, ženska ne bodi taka! Še tak dan ni mogoče govoriti mirne besede s tabo. Tudi če bi Boga odnesli, ti bi se pet minut pozneje že spet kregala.“

„O potem pa ne, če bi tebe nesli, potem bi se pa že ne kregala!“

In kakor, da je nekoliko pomirjena, ker se ji je posrečila ta šala, ji je zadobil obraz veliko bolj prijazen izraz.

„Morda se ti zgodi želja, predno si misliš. Ampak zdaj mi povej, kaj hočeš pravzaprav?“

„Kaj hočem? Ali ga ne vidiš tam? Ali misliš, da ti bo vse življenje zastoj robotal in da boš ti le pohajal in ljudi za norca imel? Saj ima kmalu trideset let! Ali ni sramota?“

Z roko je pokazala Tineta, njega pa je srdito gledala.

„Kaj je s Tinetom?“

„O, ti štor ti, kaj je s Tinetom, vpraša? Povej mu ti sam, Tine, jaz mu vržem drugače še lonec krop na glavo, če se preveč razjezim.“

Štefan je gledal zdaj enega zdaj drugega.

„No, kaj je, Tine? Povej pa ti, kaj je vaju prišlo.“

Tine se je počasi okrenil; obraz mu je bil zelo hladen.

„Kako mislite zdaj, oče? Ali boste dali premoženje meni ali ne?“

„Komu pa? Kaj te moti? Saj ni drugega; komu bom dajal? Po moji smrti bo vse tvoje.“

„Slišite, oče; nikar ne mislite, da sem tako neumen, kakor se vam zdijo vsi ljudje razen vas. Če vi umrjete tako, se jaz lahko obrišem za vse skupaj.“

„Ne, Tine, ta pa ni taka,“ je mirno odgovoril Štefan. „Moj testament je lepo spisan in lepo shranjen. Kar se tiče tega, se ti ni treba bati. In če misliš, da bi ne bilo kaj prav, greva lahko v trg, da boš sam slišal.“

Tine se je porogljivo zasmejal.

„V trgu sem bil že jaz sam in so mi vse lepo razložili in me poučili. Testament, so rekli, testament lahko prekliče oče vsak dan

in še na smrtni postelji ga lahko kdo premoti, pa se lahko prekrižaš. Pripelji ga dol, so rekli, da naredi pogodbo; pogodba drži in se ni treba bati potem ničesar več.“

„Tisti, kdor ti je rekel tako, že ve, zakaj je tako govoril!“ se je razjezil Štefan. „Jaz ti pa toliko povem, da do smrti ne dam premoženja iz rok.“

Tinetu se je videlo, da želi ostati miren, dokler je mogoče.

„Ni treba, oče, da bi dali iz rok. Tako mi je rekel tisti kancelijski gospod, ki sem ga bil vprašal za svet: Oče da še le po smrti in ostane, dokler je živ, sam gospodar. Ti boš živel pri njem, ne on pri tebi, in on bo ukazoval pri hiši. Samo tisto je, da ne more dati potem več komu drugemu, če nisi tudi ti zraven. In to hočem, da bom vedel, ali se mi izplača ubijati tu pri vas ali ne. Zakaj drugače grem rajši danes v svet nego jutri!“

„Aha! In ti bi se potem oženil, če ti dam tako?“ je rekel Štefan počasi in oprezno.

A tu je posegla mati vmes. In zdaj je videl Štefan, kaj hoče: da ona ne bo dekle redila in še plačevala. Če pride nevesta, prinese nekaj v hišo in še dela zastonj.

„In kaj pa jaz, če bi ti zdaj naenkrat umrl s tistim tvojim testamentom!“ je vsklikala vedno bolj besna. „Recimo, da se nisi zlagal in res dobi vse Tine po tebi, — kam pojdem potem pa jaz? Tista moja dota še zavarovana ni na premoženju. O, takrat nisi hotel, ali zdaj se ne dam več imeti za norca. V pismo mora priti vse, kako in kaj. Ali boš naredil tako, kakor se spodobi, ali pa mi odštej že prej, kar mi gre.“

Tako se je bila zagnala, da ni mogla več naprej.

Štefan pa je ostal miren in mirno se je obrnil proti njej in potem ji je razložil:

Toliko in toliko je imela dote. Toliko in toliko bi znašalo obresti. Toliko in toliko ji je določil še na vrh, ali je zadovoljna?

Vidi se ji, da je nad vse presenečena. Saj je celo bogastvo! In pozna ga, da ne laže.

Štefan opazi to in se zadovoljno nasmehne.

„Glej, mati, saj želim vsaj odslej živeti v miru s teboj. Kar se tiče tebe, vem tudi, da je moja prva dolžnost, preskrbeti za vsak slučaj zate še prav posebno. In če hočeš, greva v trg, da narediva tudi pismo midva. Premoženja pa ne dam iz rok — radi sebe in tudi radi tebe ne!“

Zunaj pred kuhinjo je poslušal Janez ves ta čas in Štefan je videl, kako je šel zdaj njegov klobuk mimo okna.

Poklical ga je, a oni se je potuhnil in ga ni bilo noter. Ko je videl, da ga ne bo, je rekel Tinetu še to:

„Tako je ljubi, moj Tine! Delaj, kakor si delal doslej, saj delaš le zase; od mene pa ne zahtevaj, da bi dal krono z glave, dokler jo lahko nosim sam. Sicer si pa še pol otrok in se ti nikamor ne mudi. Jaz sem se moral zgodaj oženiti, ker sem bil sam; ti pa še lepo počakaj kak čas!“

„In mati se bo upirala do osemdesetih ali pa do sto let sama?“ je oni temno odgovoril in je mater od strani pogledal, kakor bi hotel, naj zdaj zopet ona izpregovori.

Toda ona je zdaj že tam v kotu nekaj ropotala s posodo in ni bilo videti, da se še misli za onega potegovati. In to je sin brzo spoznal in jo je s sovražnim pogledom premeril rekoč:

„Ali je zataknil usta tudi vam, mati, s tistimi groši, a? O, sta že oba enaka, že! Le lepo skupaj držita, vsaj proti otrokom, in vi le garbajte, mati, da boste še bolj skrvenčeni!“

Obrnil se je počasi in je s hudo kletvico odšel ven.

„Tisto glej, da bom imela kmalu deklo v hiši, drugače ti vse skupaj pustim!“ je zagodrnjala zdaj ona s tako osornim glasom, kakor da hoče takoj pokazati, češ: s tistim „skupaj držanjem“ že ne bo nič!

„Če Bog da, še ta mesec jo boš imela! Takoj zdaj stopim gor k Ravnarici. Ona gotovo ve za katero, ko hodijo ljudje mimo!“ je odgovoril Štefan, ne meneč se več za njeno neprijaznost. Zakaj tako se mu je zdelo, da si jo je zdaj pridobil vsaj proti temu, da bi kdo trgal stol izpod njiju.

Zadovoljen se je odpravil tja gor k svoji stari prijateljici.

(Dalje prihodnjič.)

Dr. Pavel Grošelj:

Astronomski pomenki.

I. Zvesta spremljevalka naše zemlje.

(Dalje.)

Kako je izgubila luna zračno odejo?

Toplotni čut, ki ima svoj sedež vsepovsodi v naši koži, nam pri- poveduje, da so telesa topla ali hladna, vroča ali mrzla. Kako netočen in varljiv je ta čut v svojih izpovedbah, o tem se lahko prepričaš, kadar se srečaš po zimi s prijateljem v hišni veži.

„Kako mrzlo,“ porečeš ti, ki si pravkar dospel iz zakurjene sobe. „Kako prijetno toplo,“ odvrne tovariš, ki je stopil v vežo z ledenomrzle ceste.

Zato fizika termičnemu čutu kaj malo zaupa.

„Kedaj in zakaj je telo toplo, kedaj in zakaj je hladno?“ se glasi njeno kategorično vprašanje. „Kakšna je bistvena razlika med koščkom razbeljenega in mrzlega železa?“

In izmislila si je prečudno teorijo.

Da sestojé telesa iz izredno majhnih posameznih delčkov, recimo kroglic, je že davno znano; molekule¹ imenujemo te delce. Ravnotako si gotovo že čul, da delujejo med temi delci privlačne sile, ki drže kroglice skupaj, da se telo ne sesuje.

Že to je kaj smela ideja, a ne more ji nihče resno oporekati.

Poglej tegale sneženega moža, ki so ga postavili otroci na cesti! Predstavlja si ga prav nazorno, kako je zgrajen iz samih majhnih zrn, drobnejših od prosá. In da se ne sesede, si misli zrnca zvezana s kratkimi nitkami, tanjšimi kot pajčevina!

Toda še nisi prodril dovolj globoko v notranjo zgradbo sneženega moža. Fizika trdi, da drobna zrnca, molekuli, ne mirujejo. Neprestano trepetajo in se gibljejo, a ne morejo drug od drugega kot majevi hrošči, ki jih zvežejo poredni otroci z vrvicami. To njihovo trepetanje, to gibanje pa je bistvo toplote.

V toplem telesu se gibljejo molekuli hitreje, v hladnem se tresejo počasneje, popolnoma se umirijo šele pri temperaturi, ki leži globoko pod — 200 C.

¹ molekula lat. snovčica.

In kaj je z mojim toplotnim čutom? Če se dotaknem tople peči, vendar ne čutim, da bi me njeni delci topli po roki.

Valujoči zrak ti udari v uho, a ti ne začutiš njegovega udarca, lep akord ti zazveni v ušesu; svetlobni valovi ti butnejo ob mrežnico v očesu, a ti ne občutiš bolečine, jasno svetlo barvo ti zazna oko; molekuli tolčejo ob tvojo kožo, a tebi je prijetno toplo po telesu.

Tako udarja priroda od vseh strani na tvoja čutila, a ti ne zaznavaš njenih udarcev, razumeš in tolmačiš jih po svoje, sedaj kot zvok, sedaj kot toploto in sedaj zopet kot luč.

Stopiva zopet nazaj k sneženemu možu! Zimsko solnce je posijalo nanj preko strehe. Počasi se ogreva mrzla postava in molekuli postajajo živahnejši.

Vedno hitreje, vedno jače plešejo drug poleg drugega. Že pokajo in se trgajo nemočne nitke; tega silnega butanja in natezanja ne morejo vzdržati. Kroglica za kroglico odpada, v tankih curkih lije voda po snegu nizdol. Tako kopni in se seseda pred tvojimi očmi stavba iz kroglic, ko ji zmanjka notranje spajajoče vezi.

Plitva mlaka je ostala na njenem mestu; toda ko se povrneš jutri, je ne najdeš več. Shlapela je v solncu.

Molekuli, oproščeni neprijetnih spon, plešejo v mlaki dalje, jače in jače. Plesalci, ki plešejo na njeni površini, jo šinejo drug za drugim v prosti zrak.

Ravnotako bi se ti zgodilo, če postaviš zvečer na okno skledo gomazečih majevih hroščev. Ko jih poiščeš drugo jutro, ne najdeš nobenega več, „izginili so kakor kafa“ v pravem pomenu te prislovice. Drug za drugim je švignil v zrak in tamkaj prosto poletava.

Kapljevina se je pretvorila v plin.

In molekuli v plinih se gibljejo nemoteno dalje kot roj mušic, ki pleše v večernem mraku.

Le postavi z zrakom napolnjen mehur na peč in s toploto plesalce nekoliko podraži, da se zasučejo urneje! S tako silo se bodo v gnječi zadevali molekuli drug ob drugega in ob kožico mehurja, da ti jo razženejo z glasnim pokom.

Odpri samo za minuto vijak za svetilni plin; po celi sobi se ti raztepejo begajoči molekuli in ti neprijetno dražijo nos.

V vsaki eksploziji ti dokazujejo plini gibalno moč svojih molekulov. Na pretesnem prostoru se jih je razvila prevelika množina in pri visoki temperaturi je njih gibanje presilovito. Tudi še tako trdna

stena ne more vzdržati močnega neumornega nabijanja. Raztrgajo jo v drobne kosce in z grozno detonacijo butnejo na plano.

Kaj ne, sedaj se nam zdi nauk o gibanju molekulov že mnogo verjetnejši.

A fizika ne ostane dolžna ničesar.

Preračunala je velikost in hitrost naših plesalcev.

Eno milijoninko milimetra je veliko vsako molekularno zrnce zraka. V eno samo otlo proseno zrno bi jih lahko stlačil več kot 1,000.000,000,000,000, t. j. en triljon! Ako bi nanizal na vrstico vse te molekularne jagode drugo ob drugi, tedaj bi nastal rožni venec, ki bi ga lahko petindvajsetkrat ovil krog in krog zemeljske oble. In ko bi zopet navil pajčevinasto nitko nazaj v klopčiček, bi ga znova lahko shranil v votlem prosenem zrnu.

Kakor je telesnina molekulov neverjetno majhna, prav tako je čudovito velika hitrost, s katero se gibljejo ti pritlikavčki.

V toplih poletnih dnevih švigajo naši malčki naokoli s povprečno hitrostjo 580 *m* v sekundi. Tako nas je učil računati sloviti Clausius, duševni oče „gibalne teorije toplote“.

Ta občudovanja vredna živahnost zračnih molekulov pa bi postala zemlji lahko jako opasna. Resno se nam je bati, da ne poskusijo ti nemirneži pobegniti z zemlje in nas zapustiti kratkoma brez zraka. Ne ravno tu doli pri tleh, tu se jim ne nudi dovolj ugodna prilika za beg. Toliko jih šviga in se jih gnete tod okoli, da zastavlja drug drugemu pot in da zadene v eni sami sekundi vsak molekul tisočkrat in tisočkrat ob tovariša.

Toda tam zgoraj, kjer postaja zrak redkejši in kjer se jim odpira prosta pot v brezbrežno vesoljstvo, tamkaj se kaj lahko dogaja, da lete uro na uro, dan na dan cele mirijade ubežnikov od zemlje v prazen prostor kot kroglice, ki bi jih s hitrostjo 580 *m* izstrelili iz topa.

Ta bojazen se je fizikov v resnici polastila — toda samo za trenotek. Stoj! — Krogla, ki jo izstrelim iz topa, sicer šine visoko kvišku, toda pasti mora neubežno nazaj v naročaj zemlje. Zemljina privlačna sila je ne pusti odtod. Kaj pa, ako bi sprožil še večji top? — Da, ako podelim krogli, ko šine iz topa, hitrost celih 11 *km* v sekundi, tedaj se ne vrne nikdar več na zemljo. Pobegnila bo v svetski prostor in tamkaj tekala kot nova spremljevalka zemlje svojo pot, ki je strogo začrtana po zakonih astromehanike. Tej velikanski hitrosti 11 *km* v sekundi pa celo toli naglo šviganje zračnih molekulov ni kos; zato ostanejo lepo doma, priklenjeni na svojo zemljo.

Vse drugače pa izgleda cela zadeva na luni. Lunina obla je mnogo manjša od zemlje. 80 njenih kroglic bi moral staliti v eno samo, da dosežem telo, ki je po svoji masi enakovredno naši zemlji. Zato pa je privlačna sila lune mnogo slabejša; na njej bi zadoštovala že hitrost 2:38 km, da popelje izstrelek stalno iz luninega območja v brezmejni vesmir.

Dognano pa je, da se lahko celi legijoni zračnih molekulov gibljejo tudi s tako silno hitrostjo. Da, celo izdatno večjo brzino lahko dosežejo najurnejši med njimi.

In tako se je pripetilo, da so ubegali zračni molekuli neprestano skozi tisočletja iz lunine atmosfere; sčasoma so se izselili vsi do zadnjega in se porazgubili — kdo ve kam? Nad luno se je izpolnila tragična osoda domovine, ki ne zna svojih prebivalcev dovolj tesno prikleniti nase.

Za zrakom pa je šla voda isto pot. V razredčeni lunini atmosferi je hlapelo vodovje vedno hitreje. Ko pa se je prerodilo v plinaste hlape s prosto švigajočimi molekuli — je bilo neizogibno prodano vesoljstvu.

Tudi rodni zemlji sta utekla v davnini dva taka plinasta ubežnika, kojih molekuli so se gibal prehitro celo za našo zemljo. Enega izmed njiju smo komaj še prijeli tik pred končnim begom, namreč helij,¹ ki smo ga v zadnjih sledovih odkrili v naši atmosferi. Njegov tovariš vodik pa jo je za vedno odkuril odtod. V atmosferi drugih večjih nebesnih teles srečamo še oba in sicer v jako veliki množini.

Tako je izgubila luna svojo zračno odejo. S tem pa se je izročila na milost in nemilost pekoči vročini solčnih žarkov in neznosnemu mrazu svojih dolgih noči.

Ozračje je naši zemlji pravcata suknja. Po dnevu slabi solčne žarke in jim brani, da ne izlijejo vse svoje žgoče moči na njeno površje. Ponoči ji kot topla odeja hrani pridobljeno telesno toploto, da ji ne izžari prehitro v ledeni svetovni prostor. V oblakih ima pri tem svojem poslu zveste zaveznike.

Luna, razgaljena do nagega okostja, ne more tako lepo varčevati s solčno toploto. 355 ur ji sije solnce neprestano z vso nezmanjšano silo na gole grudi. Kot razbeljena peč se ji razgreje kamenje, ki ga ne ščiti niti tenka plast prsti ali skromna rastlinska

¹ Hélios, grški solnce, ker smo poznali ta plin preje v solčni atmosferi, predno smo ga dognali na zemlji.

odeja. Nad $+200^{\circ}\text{C}$ ji poskoči toplina, da bi že zdavnaj zavrela voda in da bi postal svinec mehak kot vosek.

In zopet 355 ur jo krije mrzla noč. Brez zadržka ji uhaja toplota v svetovni prostor in skorja se ji ohladi globoko pod -200°C . Živo srebro bi moralo v lunini noči zmrzniti, lahko bi koval iz njega žeblice in podkove.

Brez zraka in vode pa si ne moremo misliti na luni niti najprimitivnejšega življenja. In ako bi se bilo kljub naši modrosti tamkaj rodilo, tako ostra menjava vročine in mraza bi ga bila morala brezdvomno že zdavnaj ugonobiti. In vendar se je človeštvo tako težko ločilo od svojih sanj. Kadar blešči na nebu v krogu trepetajočih zvezd bleda luna, drug daljen svet, ki se koplje v mehki srebrni luči, in ko se človek samcat sam nemo pogovarja s naravo — kako sladka bi bila tedaj slutnja, da tako daleč tvojemu razumu in vendar tako blizu tvojemu srcu trpé in vriskajo s teboj živa bitja. Toda ne ti vsakdanji možganski stroji, ki si s pretirano umetnostjo grené drug drugemu življenje — ne, vsa lepša, vsa plemenitejša bitja kakor je lep in milo bleščeč svet, ki so mu gospodarji.

Zakaj bi ne imel toliko trpinčeni človeški duh pravice vstvariti si vsaj v sanjah svet po svoji volji? Zakaj bi ne imel zatočišča, kjer si odpočije želje in umiri hrepenenje?

Kljub vsemu tli na luni življenska iskra!

Po temnih špranjah in razpokah, kamor ne sega vse gonobeča moč solnčnih žarkov, so se ohranili zadnji ostanki luninega ozračja. Tjakaj se je zateklo njeno nekdanje bujno življenje. Z vso odporno močjo in življensko žilavostjo kljubuje tamkaj sovraštvu divjih prirodnih elementov.

Tako so argumentirali nekateri znanstveniki.

Toda vsa žalostna in brezupna do konca je ta misel.

Življenje, ta žarki plamen, ki si je pokoril v zmagovitem pohodu ves svet, in komaj si ga je osvojil, že iztega v človeškem duhu neutešne roke proti nebu, da jih tamkaj podá svojim bratom: to življenje zaklenjeno v temno, ozko ječo, brez svetle misli razvoja, brez upa zmage prodano gotovemu poginu — tako življenje je strašnejše od smrti!

In tako je oropala astronomija človeštvo za ene njegovih najlepših sanj.

Odrpala pa mu je nova pota v druge lepše svetove. In če nekoč zapre tudi te našim željam s strogo besedo, kaj zato?

Saj človeškemu hrepenenju ni konca in mej! — —

3. Izlet na luno.

Izprehod skozi galerijo luninih slik.

Ali hočeš z menoj na luno?

Nekam neverjetno me pogleduješ pri tem vprašanju. Menda me ne smatraš za primernege „cicerona“ po pokrajinah lune in zdi se mi, da ne zaupaš dovolj mojim vodniškim zmožnostim.

Toda v svojo sramoto ti zaupam, da mi je mnogo bolj poznana „geografija“ lune, primerneje rečeno selenografija, kakor lice naše materinske zemlje.

Torej velja!

Katero progo si bodeva izvolila? O tem pač ni treba razpravljati; to se razume samo ob sebi: premočrtno! Tehtno vprašanje pa je, katero lunino deželo naj si izbereva za cilj svojega potovanja? V grozne pustinje naju vodi pot in treba nama je biti opreznima, da se nama ne zgodi kakor Sven Hedinu, ki je zašel v blodišče Tibetanske puščave in si po nepopisnem trpljenju jedva rešil nago življenje.

Toda midva hočeva na luno in ne širom rodne zemlje. Za tako pot pa je poskrbela znanost vse bolje kakor za ekspedicije v neraziskane pokrajine naše zemlje.

Stopi z menoj v mojo sobico!

Obe daljši steni ste pokriti s samimi kartami, z lesorezi, kame-notiski, bakrorezi, heliogravirami in pravcatimi fotografijami.

Tu hočeva izdelati podroben načrt svoje poti, kajti vsa ta galerija slik nam predočuje luno ali posamezne njene pokrajine.

Poglej to neokretno risbo! To je prva strokovna slika lune; izvršil jo je Galileo Galilei. Da bi ne stala pred častito znanstveno relikvijo, ki naju navdaja s spoštovanjem, bi se ji nasmehnila kakor nerodni čečkariji otroka.

Ta lepa serija bakrorezov takoj poleg je sad večletnega trudo-polnega dela.

Janez Hevelius, sin pivovarnarja in dedič očetove tvornice, je toliko vzljubil astronomijo, da si je zgradil lastno zvezdarno. Tamkaj je s svojo ženo, ki mu je bila zvesta znanstvena tovarišica, skozi mnogo let opazoval luno. Narisal je slike luninih faz za vsak posamezen dan njene starosti. Z velikim trudom jih je zakonska dvojica lastnoročno vrezala v bakrene plošče. Ko je izšla l. 1647 njegova „Selenografija, ali popis lune in njenih peg¹“,

¹ Hevelius, *Selenographia seu descriptio lunae et macularum eius*. Danzig 1647.

je obogatela znanost za prvo veliko delo o luni. Ker je bil prepričan tudi Hevelke, — tako se je zval s svojim pristnim švicarskim imenom — da nam predočujejo temnejše lunine pege njena obširna vodovja, jim je nadel imena morij; gorovja pa je nazval po zemeljskih gorah.

Človek občuduje ljubezen in vztrajnost, s katero se je ta častilec astronomije posvetil znanstvenemu delu. Tem globlje torej te dirne poročilo, da mu je nezvest sluga iz maščevalnosti zažgal domačijo. Vse — hiša, delavnica, zvezdarna z dragimi inštrumenti, knjigami in rokopisi je postala žrtev plamena.

V tedanji dobi so bili tudi odlični znanstveniki prepričani o mogočnem vplivu lune na zemeljske vremenske izpremembe. Zato nosijo Hevelijeva „morja“ na luni jako čudna meteorološka imena, ki jih je znanstvena tradicija ohranila do današnjega dne.

Tu se širi ogromni „Ocean neviht“ (levo lice luninega obraza), nad njim se proži obširno „Morje dežja“ (desno oko), ob slednje meji „Morje lepega vremena“ (levo oko), in tako se vrste imena lepo po pratikarsko dalje.

Hevelijevi nazivi luninih krožnih gora pa niso imeli prave življenske sile. Že leta 1651 jih je temeljito prekrstil učeni jezuitski pater Riccioli.¹

Pregledno karto cele lunine oble, ki jo vidiš na steni pred sabo je narisal zanj redovni sobrat Grimaldi. In glej, tudi taka mrtva, zarumenela risba govori še po stoletjih glasno o značaju svojega očeta, Hevelijeva in Ricciolijeva — vsaka po svoje.

Vsa polna je slednja netočnosti in pogreškov, tako da daleko zaostaja za svojo prednico. A znala si je pridobiti priznanja s tem, da nosijo njene gore imena slavnih tedaj že umrlih ali pa tudi še živečih prirodo piscev.

Pri tem pa avtorja nista pozabila samega sebe. Dve krasni okopni pogorji, ki se širita drugo poleg drugega na vzhodnem robu lune, sta si prihranila za lastni imeni, a tudi imena nekaterih redovnih bratov so postala nesmrtna v nazivih luninih gor.

Tako je postala karta luninega površja od Ricciolija do danes spominska plošča, ki so na njej ovekovečena imena odličnih prirodo piscev od Anáksagora in Aristotela do Humboldta in Gauša.

¹ Riccioli, *Almagestum Novum*, Bologna 1651.

Eno izjemo pa si je Riccioli vendar dovolil. Zanimivo krožno gorovje v zapadnem delu lune je krstil z imenom sv. Katarine. Pripoveduje pa, da tega ni storil toliko iz spoštovanja do svetnice same, kolikor iz zanimanja do zemeljske hčerke istega imena.

Vse lunine risbe, ki sva jih dosedaj z očmi preletela, pa bi nama jako slabo služile na težavni poti. Vse te slike so namreč boljše ali slabše pogojeni portreti luninega obraza v pravem pomenu te besede.

Kakor se postavi slikar pred svoj model, tako so se vsedli naši risarji za daljnogled in črtali na prosto oko potezo za potezo. Vsaka mala napaka v njihovem portretu pa se poveča na lunini plošči v netočnost cele pokrajine. Za pol milimetra prekratka črta — in že sva ogoljufana na luni za razdaljo mnogih kilometrov.

Prvi, ki je uvidel to slabo stran luninih risb in ji hotel od-pomoči, je bil samonikli Tobija Mayer.

Vzrastel je v jako skromnih razmerah in ni mu bilo usojeno izobraziti se v šoli. Čevljarček v rodni vasi mu je bil prvi „učitelj“ matematike. Toda z železno voljo si je kot samouk pridobil ogromno znanje; in dasi opremljen z najprimitivnejšimi pripravami, si je znal hitro priboriti priznanja in slave.

Sliko polne lune, ki je izšla leta 1775 šele po njegovi pre-zgodnji smrti¹, smemo pač imenovati prvo pristno lunino „karto“.

Kakor si odmeri geometer na zemlji fiksno točko ter od nje meri razdalje in kote na vse strani, enako je storil Tobija Mayer na sliki, ki mu jo je kazal daljnogled. Vsaka razdalja preračunjena, vsak kot točno izmerjen, vsaka proga natančno začrtana — da, to ni več portret, to je vestna kopija luninega lica.

In sedaj poglej na steni tja do konca sliko ob sliki, vsaka večja in točnejša od prejšnje — to vse je sad, ki ga je rodil dobri vzgled Tobija Mayerja.

Tu se strinja 25 posameznih listov kot mozajik v en meter veliko sliko lunine poloble. Viljem Lohrmann je mojster tega umotvora. Žalibože je doživel izdajo samo prvih štirih listov iz lunine srede (1824), ostale dele je priobčil Julij Schmidt iz nje-gove zapuščine.

Na tej karti bi si že lahko izbrala in izdelala svojo turo po luni. Odsek, na katerem je narisana cilj najine poti, bi vzela seboj in tako se nama ne bi bilo treba bati, da zaideva in se izgubiva v luninih gorah.

¹ Tob. Mayeri Opera inedita, ed. Lichtenberg 1, Göttingen 1775.

A Mädler in Beer sta prekosila celó to mojstrsko delo. 600 noči sta prebdela pri daljnogledu, premerila višino 150 luninih kraterjev in nad 1000 njenih gora — in vstvarila sta 1 *m* visoko karto, ki je ostala do danes najvzornejša risba lunine površine. Tolika in tako natančno bi se morala videti lunina polobla, če bi se primaknila zemlji tristokrat bliže.

Francija, ki jo narišeš na list kvart-oblike, kaže toliko detajlov in predočuje deželo v istem merilu, kakor Mädlerjeva karta lune.

Po velikosti nadkriljuje Mädlerjevo risbo lune edino še 2 *m* velika „karta luninih gora“, ki jo je l. 1878 izdal ravnatelj atenske zvezdarne Julij Schmidt.

(Dalje prihodnjič.)

¹ Mädler-Beer, Mappa selenographica Berlin 1834–38.

I. Podrobnik :

Idila.

Izza oblakov luna naglo je stopila,
na vse poljane tihe pazno posvetila,
na vse poljane in na dve sestrici,
na dve prelepi vrtnici-cvetici:
Je prva bila bela, druga rdeča v lici,
a stali sta ob vrtnem ploti na gredici.
In zdaj: nedolžno v tiho luč ob mislih čistih
obraz deviški je uprla roža-srebrnica;
zasačena v razkošju sladkem grešnih želj si lica
razpaljena je skrila sestra v temnih listih.

Dr. Jož. A. Glonar:

Med reformacijo in romantiko.

(Kos literarnozgodovinskega programa.)

Naši književnosti so udarili temelje in dali prvo, obširno podlago naši protestantje; njih delo je vedno bila podlaga poznejšemu literarnemu delovanju, njih jezik je temelj našega knjižnega jezika. Preprost zakon narave, ki nam kaže, da vpliva vsaka natisnjena knjiga, kakor hitro je prišla med ljudi, že s svojo preprosto eksistenco na knjige, ki ji slede — tem bolj v času, ko je knjig malo in niso druga drugi na poti — nam je dokaz za to. Na tem polju je pri nas opravila glavno delo Dalmatinova biblija. Da se je vkljub separatističnim težnjam, ki so se pojavljale na raznih krajih in v raznih časih, vendar ohranila kontinuiteta našega književnega jezika, to nas uči njegova zgodovina. Drugačno sliko pa nam kaže zgodovina našega literarnega življenja. Živahnemu literarnemu delovanju protestantov, ki obsega razne panoge književnosti, sledi v 17. stoletju očitna stagnacija. Kar je naše literature, je iz kraja namenjena samo najnujnejšim dušebrižniškim potrebam (katekizmi, listi in evangeliji), v drugi polovici 17. stoletja pa prevladuje bogoslovski (Schönleben) in posvetni (Valvasor) enciklopedizem, ki kulminira v ustanovitvi ljubljanske akademije („Academia operosorum“, ustanovljena l. 1693). Delo te akademije in nje članov ni bilo slovensko, toda duh, ki se je izražal v njej, je celo 18. stoletje in še globoko v 19. dajal barvo in določal smer pretežni večini slovenske književnosti one dobe.

Na koncu 17. in v začetku 18. stoletja pa nakrat oživi literarno delovanje: trije pridigarji, kapucina o. Janez Svetokriški, oče Rogerij in Jernej Basar, jezuit, izdajo 8 debelih knjig v našem jeziku. Te knjige so izšle v letih 1691—1743, torej v okroglo petdesetih letih in že same prekašajo po obsegu vso našo literaturo, kar je je izšlo v celem stoletju, ki leži med letom 1691 in letom 1595, ko je izšla zadnja slovenska protestantska knjiga, Lutrova postila, ki jo je izdal Trubarjev sin Felicijan. Če se spomnimo, da je bila ljubljanska akademija v ozkih stikih z italijanskimi — tje doli do Sicilije — nam pač ne bo gol slučaj, da je publikacijo Janezovih in Rogerijevih pridig omogočila munificenca italijanskih plemenitašev. — Iz kroga akademije je izšel prvi zgodovinar naše

literature, o. Marko Pohlin. Pri vseh, ki so mu na tem polju sledili in z večjo ali manjšo srečo poizkušali pokazati zgodovino naše književnosti ali celo našega duševnega življenja, pa se opazuje ista prikazen. Med reformacijo in romantiko zeva povsodi velika vrzel, ki je le za silo zamašena z življenjepisnimi in bibliografičnimi podatki in površno karakterizirana z analogijami iz svetovne zgodovine in nemške literarne zgodovine. To je doba, ki smo jo navajeni imenovati „protireformacijsko“, „katoliško“ in pri kateri tvorita „prosvitljena“ in „francoska“ doba nekak prehod v duševno zgodovino 19. stoletja. Ta prikazen je deloma umljiva. Reformacija in romantika imata množino književnih produktov in sta že kot svetovni struji tako jasno izraženi in karakterizirani, da se jih človek lahko brez posebnih težkoč loti. Poleg tega je s preprostega človeškega stališča umljivo, da se zgodovinar narodne književnosti s posebno ljubeznijo in vnemo posveti dobi poroda svoje književnosti in nje prvega lepega razcvita. Doba med reformacijo in romantiko pa nima ravno obilice književnih produktov, kaže splošno najrazličnejše težnje in zelo spreminjavo lice ter je povrh še stigmatizirana s predsodkom, da tvorijo večino njene književne produkcije malo zanimivi „špehi“, katerih se zgodovinarji naše literature, šolani ob tujih literaturah, ne lotijo radi, ker jih z ničim ne mičejo. Le redki so, ki se, navadno bolj mimogrede, lotijo enega ali drugega pisatelja te dobe. Jasno je pač tudi, da ni baš zadnji vzrok te prikazni pomanjkljiva organizacija našega znanstvenega dela in pa dejstvo, da se pri nas o literaturi sicer mnogo govori, toda premalo in nesmotreno dela. Dokler te dobe ne poznamo boljše, je nemogoča celotna zgodovina našega slovstva, je vsak obračun z idejami naše preteklosti napisan v gibko vodo. Da je potreben za orijentacijo v sedanjosti in za bodočnost, tega ni treba posebe dokazovati; instinktivno kaže to potrebo tudi naše literarno občinstvo, ki od leta do leta bolj nestrpno zahteva od poklicanih pisateljev celoten in dober pregled naše literarne zgodovine. Da ga ni mogoče napisati, dokler ne poznamo dobe med reformacijo in romantiko boljše, nego jo v resnici, ta zavest se je indirektno pojavila že zgodaj. Že leta 1870 je A. J. (Anton Jeglič) v članku „Slovenci in sedemnajsti vek“¹ skušal podati nekako karakteristiko te dobe. Deloma je članek posvečen ustanovitvi Matice; zato govori pisec o stari ljubljanski akademiji „trudoljubnih“, ki je bila po njegovem nekaka prednica (!) Matice. Kot glavni vzrok¹ za nazadovanje slovenskega

¹ Letopis Mat. Slov. 1870, str. 200—204.

slovstva navaja dejstvo, da se takrat še ni bila „izcimila ideja narodnosti“ (v resnici je bila zatrta!). Dvoje dobrega pa je slovenskemu narodu prineslo, kakor pravi, 17. stoletje: „razširjeval se je med ljudstvom pravi, ne napačni duh“ in ohranile so se knjige in ž njimi naš jezik. Protestante so povsodi preganjali in zatirali in da ni bilo katoliških pisateljev te dobe, kje — vprašuje — bi bilo danes slovensko slovstvo? V novejšem času je napisal V. Steska kratek pregled slovenskega slovstva od protestantovske dobe do prvih desetletij osemnajstega stoletja kot nekak uvod svojemu spisu o Ahaciju Stržinarju². Vsi ti članki so dokaz stalnega zanimanja za to dobo in zavesti, da jo je treba obdelati. Od časa do časa se pojavljajo tudi razprave o raznih pisateljih te dobe, toda to so komaj začetki. Tipičen primer obravnavanja tega kosa naše literarne zgodovine je ljubljanski kapucin oče Rogerij. O njem se je razmeroma še največ pisalo, toda preko nekaterih novih biografskih podatkov in bibliografskih korektur še nismo prišli. Nejasna je njegova osebnost, nejasen duh njegovega dela, niti razlage naslova njegovega dela, ki vendar ni brez vsega umljiv, ne najdeš v dosedanjih spisih o njem. Tega zanimivega in zaslužnega pisatelja — zapustil je dvoje debelih knjig slovenskih pridig, ki obsegajo v četverki nad 1300 strani — preganja v naši slovstveni zgodovini v resnici čudna usoda.

Prvi je pisal o očetu Rogeriju o. Marko Pohlin. Iz tega, kar navaja o njem³, pa izhaja, da je imel samo drugi zvezek njegovih pridig v rokah in da mu je prvi bil sploh neznan. Za njim bi pričakovali prvo vest o našem pisatelju pri Kopitarju. Kopitar govori sicer v svoji slovnici o Rogerijevem predhodniku, novomeškem kanoniku Kastelcu (str. 61—74), o njegovem neposrednem predniku in vrstniku, o. Janezu Svetokriškem (str. 74—75), o novomeškem kapucinu o. Hipolitu (str. 75—108), o tretji izdaji Hrenovih listov in evangeljev iz leta 1730, ki jo omeni na tem mestu, ker je izšla pri Hipolitovem založniku (J. G. Mayru v Ljubljani) (str. 108 do 110), o jezuitu Basarju (str. 110—121) in o četrti izdaji Hrenovih evangeljev iz leta 1741 (str. 121—125). Ker se drži Kopitar, kolikor je to mogoče, vseskozi časovnega reda obravnavanih knjig, bi pričakovali na tem mestu — zelo pozno sicer, ker je prvi del Rogerijevih pridig izšel leta 1731, drugi pa 1743 — razpravo o

² Izvestja Muz. društva za Kranjsko. Letnik XIX. (19.9), str. 65—78.

³ Bibliotheca Carnioliae. (Laibach, 1862) str. 62. s. v.

jeziku očeta Rogerija, ali vsaj njegovo ime. Toda ničesar ne najdemo. Kopitar obravnava v naslednjem odstavku neko knjigo iz leta 1764 in govori na sledečem listu že o Pohlinu. Očividno ni Rogerija niti poznal. Manj verjetna je domneva, da je Rogerija zamolčal, ker se je oziral v prvi vrsti na teoretike slovničarje, pri Rogeriju pa ni niti stavka o jeziku ali pisavi. —

Prve zanesljivejše podatke o Rogeriju najdemo iz peresa Čopovega — pri Šafaříku⁴. Čop, ki je poslal te podatke Šafaříku 27. junija leta 1831⁵ podaja precej zanesljiv prepis naslova in podatke o izdaji in aprobaciji knjige, posnete iz uvodov obeh del. Zunanjemu opisu pridig je dodal še nekako karakteristiko Rogerija kot pisatelja, ki pa ni nič drugega nego stilistična varijanta tega, kar je napisal Kopitar o — Janezu Svetokriškem. Posredno priznava to dejstvo že Čop sam. —

Ker ne omeni Rogerija Kopitar, ga tudi J. pl. Kleinmayr ne omeni, ki se za to dobo precej naslanja na Kopitarja⁶. Levstik, ki je o tem zmašilu napisal ostro oceno, mu to tudi oponese⁷. Toda njemu samemu se je primeril majhen lapsus. O Rogerij ni „od leta 1731 do 1743 spisal dva debela zvezka propovedij“, saj ni svojega dela več videl natisnjenega in je delo samo že kar na prvi strani latinskega posvetila imenovano „opus . . . posthumum“.

Nekoliko več podatkov imamo pri Marnu⁸. On pravi, da je bil o. Rogerij rojen Ljubljčan — to izhaja iz pristavka imenu, „Labacensis“ — podaja kot primer njegovega jezika štiri sinopse in uvodne odstavke dveh pridig. Dvom, jeli delo izšlo s Codellijevo podporo, je nepotreben, naslov podan precej natančno, če se ne oziramo na nedoslednosti pri razreševanju starih kratic in kopiranju akcentov. Karakteristika njegovih pisateljskih vrlin je podana dobesedno po Čopu. Novost je podatek, da je o. Rogerij imel pri posvečevanju ljubljanske stolnice dve pridigi v slovenskem jeziku. Odkod ima ta podatek, tega Marn ne pove; iz Rogerijevega dela samega gotovo ne. V celem Rogerijevem delu najdemo samo eno mesto (Palm. emp. I, 441), po katerem se bo mogoče dala ona pridiga lokalizirati. Na koncu 39. pridige — na čast svetemu Janezu

⁴ P. J. Šafaříks *Gesch. der südslav. Lit. Aus dessen hdschr. Nachlasse hg. v. Jos. Jireček*. I. Prag 1864. Str. 122.

⁵ Zbornik. Na svetlo daje Slov. Mat. v Ljubljani. I. (1899), str. 107.

⁶ Zgodovina slovenskega slovstva. V Celovcu, 1881.

⁷ Ljublj. zvon. 1881. Str. 694 (Zbr. spisi V., str. 196 sub 9).

⁸ Jezičnik, XXII. V Ljubljani, 1884. Str. 6.

Nepomuškemu — se obrne o. Rogerij, tako si je mogoče razlagati situacijo, proti altarju in pravi⁹: „Obèrnem se h' tebi, O molčèci, inu za vol tega slovèci Martyrnik *S. Joannes!*... Ty pak o Bug V. M. ogovórim tè is tò, pildu tvojša S. Martyrnika podpisano Mòlitoujo, rekhòč: Praesta quaesumus Omnipotens Deus precibus nostris, quas in Veneratione B. Joannis deferimus ...“ V kateri cerkvi se nahaja taka slika v oltarju?

Manj ko njegovi predniki, ve o Rogeriju povedati Glaser¹⁰. Naslov dela prinaša po Šafařiku in ga izpopolni po Marnovih podatkih. „Tudi drugi del ima 126 govorov“ piše, kar je dokaz, da ni imel ne prvega, ne drugega dela v rokah in da ni razumel, da velja naslov, ki govori o 126 pridigah, za oba dela. Pod črto navaja poleg Šafařika in Marna tudi: „B. Lenček, Mitth. d. h. Ver. f. Krain 1848, str. 95; 1857, str. 89“ — kar je ne samo netočno, ampak tudi brez vsakega pomena in koristi. Na prvem mestu najdemo v teh „Mitth.“ za našega pisatelja popolnoma brezpomembno notico, da je kranjsko zgodovinsko društvo dobilo od Metelka leta 1848 „zwei Quartbände krainischer Predigten des P. Rogerius vom Jahre 1743 — ohne Titelblatt“, iz katere ne moremo niti tega posneti, ali sta bila oba dela, ali pa dva izvoda drugega dela. Na drugem mestu — kamor bi spadalo ime Lenčka, pa ne najdemo v njegovih prispevkih k slovenski bibliografiji drugega, ko zelo netočen naslov Rogerijevega dela, iz česar se vidi, da njegov izvod Rogerija ni bil popoln.

Sket¹¹ ne prinaša nič bistveno novega; nova je pri njem samo trditev, da je pridigal in pisal v duhu slovèčega nemškega pridigarja, Abrahama a Sancta Clara. To je poizkus, s preprosto kombinacijo razširiti naše znanje o Rogeriju, ki pa ima že svojega zanimivega prednika: kar je pisal o Rogerijevih „storijah“ Čop, je samo stilistična varijanta onega, kar je o Janezu Svetokriškem napisal Kopitar, kar trdi o sorodnosti Rogerija z Abrahamom Sket, je zopet samo preprosto na Rogerija preneseno to, kar je o Janezu Svetokriškem napisal — Levec¹². Vkljub temu je ta kombinacija prešla v našo „literarno zgodovino“. Dr. Medved, prvi, ki si je pri nas

⁹ Transkribiram samo sičnike in šumnike — ki jih Rogerij zelo nedosledno stavi — vse druge posebnosti njegovega pravopisa puščam nedotaknjene.

¹⁰ Zgodovina slovenskega slovstva. I. zv. V Ljubljani 1894. str. 160.

¹¹ Slovenska slovstvena čitanka ... Na Dunaju, 1893. Str. 80. — V 2. izd. (Na Dunaju 1906) na str. 82.

¹² Paulus: Slovenski Abraham a Sancta Clara. „Soča“, 1873, štv. 27 in 28.

vsaj nekoliko bliže ogledal Rogerija, predno je o njem sodil, pravi o njem kratko¹³: „Vpliv zgovornega Abrahama a St. Clara je i pri Rogeriju očividni“. Medved povdarja sorodnost med Janezom Svetokriškim in Rogerijem, „le na jezikoslovno (!) obliko je Rogerij nekoliko bolj pazil“. „Rogerijevi govori so dokaj dolgi, polni svetopisemskih izrekov in mičnih povestic, iz česar smelo sklepamo, da je bil o. Rogerij v bogoslovnih in posvetnih vedah temeljito izobražen“. Dobro je, da prinaša daljši odlomek 5. pridige, slabo pa, da ta odlomek ni bolj jasno označen kot odlomek. Priobčen je te pridige samo uvod in konec. Ali so sinopse, ki so uvod vsaki pridigi, nekaj „izvirnega“, Rogerijevega, to bo treba šele dokazati. Ali niso prej goli prevodi latinskih, ki stojijo pred njimi? Da vidi pisatelj, ki je z enim mahom hotel opraviti mikavno, toda pretežavno nalogo, v oblikah „svete Anton“, „per prave Modrusti“ porabo „staroslovenskega polglasnika ɫ“, tega mu človek ravno ne sme zameriti¹⁴.

Za dr. Medvedom se je prvi — in doslej edini — znanstveno lotil o. Rogerija dr. J. Pregelj. V svojem članku¹⁵ popravlja bibliografsko doslej običajno navedbo števila strani Rogerijevega dela in prinaša datum Rogerijeve smrti. Nato polemizira proti nazoru, da je o. Rogerij učenec Abrahamov in se pri tem obrača najbolj proti dr. Medvedu. Proti njemu povdarja, da je Rogerij zastopnik tako imenovane „franciškanske pridige“, navaja znake te pridige, ki se nahajajo pri Rogeriju in poda v obširnejšem pozitivnem delu

¹³ Dr. A. Medved: Zgodovina slovenskega cerkvenega govorništva. Voditelj v bogoslovnih vedah. Let. IX. 1906. Str. 280.

¹⁴ Za splošno karakteristiko njegovega dela samo primer, kako piše o knjigah, ki jih ni. „Prva katoliška slovenska knjiga, ki je bila tiskana, bil je mali katekizem, izdan l. 1574 v Gradcu (sledi pod črto naslov tega katekizma). Žal, da se ni ohranil; izgubil se je popolnoma. Poznamo ga samo iz predgovora v Trubarjevi knjigi „Catechismus sđveima lslagama“. Spisal ga je P. Lenart Pachenecker. Ta katekizem bil je potem podlaga katoliškega pouka v cerkvi, v šoli in pa domu. Katoliško cerkveno govorništvo ga radi tega šteje med svoje zlate knjige“. (l. c. str. 265.) — V zadnjih dveh stavkih same prazne besede, same gole kombinacije, porojene iz edine težnje, da se o „prvi katoliški slovenski knjigi“ pove kaj lepega. Mnogo lepše in zaslužnejše bi bilo, če bi pisatelj iskal knjigo po vseh samostanih nekdanjega notranje avstrijskega ozemlja. Baš on bi v ta namen lahko mobiliziral veliko organizacijo, ki je civilen slovenski slovstveni zgodovinar ne more. Mogoče bi se ta zanimiva knjiga vendar le kje našla.

¹⁵ „P. Rogerius Lapacensis: Palmarium empyreum“. (Doneski k poznavanju takozvane „franciškanske pridige“ v slovenskem slovstvu). Voditelj v bogoslovnih vedah. Letnik XIII., 1910, str. 1—16.

svoje razprave analizo glavnih virov Rogerijevih. Da preišče, kolika je Rogerijeva originalnost, se je lotil dela, ki je v marsikaterem oziru skoro brezupno. Hotel je pokazati, „v kakem razmerju stoji Slovenec-redovnik k svetovni struji“, toda pri tem je utonil v obilici skoro nepreglednega gradiva; material in dokazovanje se mu je razdrobilo na tisoče drobcev, iz katerih je bilo nazadnje skoro nemogoče, podati v enem stavku precizen rezultat. Njegova zasluga je, da je pokazal, da množina Rogerijevih citatov ne sme imponirati, ker jih je mnogo iz druge roke. Ta rezultat je bil že v naprej verjeten; kdor je opravil mudno delo, da ga tudi dokaže, bi ga moral jasno formulirati. Ostalega programa, kakor ga Pregelj formulira v zadnjem odstavku svoje razprave¹⁶, pa ni izvršil, tako da njegovo delo ne prinaša nikake globlje karakteristike o Rogerija in duha njegovih pridig. Deloma izhaja to iz precej nejasno formuliranega programa njegove razprave, ki kaže, da je svoje delo umeval precej mehanično.

Proti Pregljevi razpravi, ki negira vpliv Abrahamov na o. Rogerija, se je oglasil dr. A. Medved¹⁷, da obrani svojo trditev. Opirajoč se na „dolgotrajno proučevanje“ del obeh pisateljev pravi, da mu je njih „sorodnost jasna kot beli dan“. Kar je prvič mimogrede trdil (dasi ne prvi), poizkusi tokrat dokazati. Ta dokaz pa se mu ni posrečil. Težišče vsega dokazovanja tiči v primerjanju dveh mest obeh pisateljev: Rogerijevega I, 509 in odlomka iz Abrahamovega „Judas der Erzschem, Salzburg, 1692, III. zv. str. 133.“ Pri obeh se nahaja na teh mestih „opominjevanje k stanovitnosti v molitvi“ — to pa je tudi vse. Ta „tema“ je tako splošno pridigarska, da jo lahko najdemo pri vsakem količjak plodovitem pisatelju pridigarju in zaradi tega ne more biti nujen dokaz za kako sorodnost ali odvisnost. Med obema odlomkoma ni nobene sorodnosti v tehniki ali v podrobnostih. Pač — ena, ki je dr. Medved ne omeni, ker na take subtilitete (dasi bi šele one dale dokazilno moč njegovim trditvam) sploh ne pazi. Oba, Abraham in Rogerij, navajata kot primer stanovitnosti očaka Jakoba, ki se je vso noč boril z angelom, dokler ga ni blagoslovil. To pa je primer iz svetega pisma, pridigarski „locus communis“, ki ravno vsled tega, ker se lahko najde pri vsakem pridigarju, nima posebne dokazilne moči. Nekoliko drugačna bi bila stvar, če bi vse tri može, ki jih navaja Abraham (sv. Bazilij,

¹⁶ I. c. str. 16.

¹⁷ „P. Rogerius Labacensis in Abraham a S. Clara. V pojasnilo.“ Voditelj XIII, 1910, str. 129–134.

Elija, Jakob), našli pri Rogeriju navedene v istem redu. Toda še tedaj bi ne bila izključena možnost, da sta oba črpala iz tretjega vira. Odlomek iz Abrahama, ki ga prinaša dr. Medved, je ob enem tipičen primer Abrahamove pridigarske tehnike. Tam primerja človeka, ki v molitvi kaj prosi od Boga, s suplikantom svoje dobe, ki je vložil kako prošnjo in sedaj pri odločilnem človeku ali uradu antišambrira. To se jasno opazi na tem, da rabi Abraham namenoma „stilus curialis“ takih prošenj. Zdi se, da ga je v to zavedel sv. Bazilij, ki ga Abraham citira. Toda, kar je pri Baziliju le prav naravno naznačeno¹⁸, to je pri Abrahamu pritirano do krajnih, neokusnih skrajnosti. Da je tako zavedno trivializiranje Rogeriju popolnoma tuje, za Abrahama pa naravnost značilno, tega dr. Medved ni opazil.

Dalje navaja dr. Medved iz Rogerija odlomek I, 23 in retorično vzklikne: „Kdo se ne bi takoj na Abrahama spomnil . . .“ — Ne, gospod profesor! Na Abrahama se spomni kvečemu tisti, ki ga v Rogeriju išče. Kdor pa pozna sv. pismo, se spomni, da je celo mesto, ki ga navaja Rogerij, samo obširna parafraza nekega svetopisemskega verza. Toda tudi za one, ki jim ni ravno treba poznati svetega pisma, je že Rogerij sam poskrbel, da ga ne tolmačijo napačno. Nekoliko više — toda na isti strani — citira oni verz v latinskem jeziku in v slovenskem prevodu, pravi sam: „kar stóy pissanu“ in ob robu točno zabeleži: „Levit. 22.“ Tudi drugo, kar navaja dr. Medved, da bi podkrepil svojo priljubljeno tezo, ni toliko dokaz za njo, kakor za to, da sta mu metoda in terminologija literarne zgodovine nekaj nejasnega. Sam je napisal „Vpliv zgovornega Abrahama a St. Clara je tudi pri Rogeriju očividén,“ toda tukaj se brani proti temu, da smatra Rogerija za Abrahamovega učenca. Obširno in precej po nepotrebnem polemizira proti Preglju, ki je rekel, da Rogerij Abrahama niti poznal ni. Ime Abrahamovo mu je že bilo — mogoče — znano, menda tudi eno ali drugo delo, toda vse skupaj je bilo Rogeriju nekaj duševno popolnoma tujega, brez vsake notranje sorodnosti, ki bi omogočala kak vpliv na Rogerija. V tem smislu se o Rogeriju popolnoma po pravici trdi, da Abrahama niti ni poznal. Kar navaja dr. Medved, da bi dokazal nasprotno, ni nikak dokaz za to, da je Rogerij poznal Abrahama, ampak kvečemu za to, da je Abraham — in še to menda

¹⁸ Prim.: „Instructissima bibliotheca manualis concionatoria . . . Editio octava . . . opera & studio Tob. Lohner . . . Venetiis, 1738. Titulus CIII. „Oratio“, s. v. „Perseverantia“ (LXXXIX).

le indirektno! — poznal Kranjsko in Kranjce! Še dvoje, troje reči, ki karakterizirajo znanstveno metodo dr. Medveda. Kar pripoveduje tukaj o Abrahamu, je nepotrebna digresija, ki samo ovira in moti glavno prašanje, okoli katerega se vsled tega res samo „suče“ njegova polemika. Citat iz Kristijana Wolfa: „Welchen unter allen alten und neuen Philosophen halten Sie für den größten? . . . Der P. Abraham a St. Clara ist's“ — je v tej zvezi res nepotreben in samo nedolžna floskula, kateri se mora danes človek, ki pozna Abrahama, nehoti nasmehnuti. Mimogrede omeni dr. Medved, da je P. Rogerij „temeljito izobražen in v homiletiki vsestransko podkovan propovednik¹⁹“, toda ta sodba ne temelji na kaki globlji analizi njegovega dela, ampak je samo aprioristična etiketa — s takimi lepimi in pohvalnimi etiketami je pisatelj zelo radodaren —, ki jo je dr. Medved prilepil o. Rogeriju in katero sedaj na vse strani dokazuje in brani. Da mora oni, ki se danes, 200 let po Abrahamovi smrti, peča s cerkvenim govorništvom, poznati tega značilnega propovednika, to je živa resnica. Ali pa naj bo to dejstvo dokaz, da ga je poznal ali celo moral poznati tudi o. Rogerij? Rogeriju ne očitamo nič hudega, nič slabega — to treba proti dr. Medvedu posebe poudariti — in nikakor ga ne maramo in ga ni treba „hude zanikrnosti obdolžiti“, če trdimo, da Abrahama — res ni poznal.

Ta obširna analiza dosedanjih spisov o Rogeriju je bila potrebna kot nekak obračun z dosedanjo metodo in njenimi rezultati, deloma pa tudi kot programatična podlaga za bodoče delo. Pri vseh pisateljih te dobe in te vrste so glavni vir za njih spoznavanje njihova dela, že vsled tega, ker imamo direktnih poročil o njih le malo. Glavni podatki o njih se dobe v naslovih njihovih del, ki so po šegi te dobe zelo gostobesedni, v manj ali bolj obširnih uvodih in posvetilih, vse ostalo pa treba s podrobnejšo analizo izkopati iz njihovih spisov samih, ki dajejo za to vkljub svoji navidezni enoličnosti dovolj gradiva. Tako delo se na prvi pogled ne dozdeva mikavno in na videz ne obljublja ravno posebnih uspehov. Da je res zanimivo in da je le na ta način mogoče spoznati duha teh pisateljev in njihove dobe, to hoče pokazati ta razprava.

(Dalje prihodnjič.)

¹⁹ I. c. str. 132.

Ivan Podrobnik:

Izza zavese.

(Koniec.)

Ali zdaj bi bilo treba ene besede o tem, ali je v „načrtu“ ženske duše kljub vsemu čiri-čari njegovih črt vendarle nekak sistem, ali se kljub vsej zmedenosti te risbe more govoriti o nekakem stalnem „značaju“ ženske duše? Pa še kako! Anica je Anica, Tončka Tončka in Vida je Vida. Vsa posamezna števila bodo pogrešena, ali končni rezultat bo, — kakor v računski nalogi, od šolskega soseda prepisani, vedno približno pravilen; to se pravi tak, kakor ga moraš pričakovati po dosedanjih. Celo tako daleč se tekom časa izvežbaš, da bi znal v nekaterih stvareh na svoje opazke, ki so seveda večinoma karanja, sam povedati, kaj ti bo odgovorila, akopprav je ta odgovor proti vsaki logiki, brez vsake zveze s predmetom, tako da bi zastokal do neba, ker je vsaka nadaljna debata nemogoča. Recimo: Ti si jo lepo prosil, naj radi muh zapre okna, ko bo tvoja soba dovolj prezračena, ker drugače ne moreš v miru delati. Seveda najdeš sobo odprto in v njej polno muh. In ker jo poznaš, z vso prijaznostjo: „Pa zakaj si pustila okna zopet odprta, ljuba Zorka?“ Ona: „Mislim, da imam drugega dela dovolj in nimam časa hoditi zapirati tvojih oken!“ — Toda ti nadaljuješ s svojim najslajšim glasom: „Ali, draga moja, to ti vendar ne vzame skoro nobenega časa, ako — — —“. Ona vmes: „Kaj res že zopet iščeš prepira? Pet minut je doma in še takrat rohni!“ — Pa saj si vedel, kako bo končalo: kaj si šel „iskat prepira“? Nedavno mi je rekel tovariš, ki je doma tudi oženjen: „To je vendar lepo pri vojakih, da lahko — ukažeš ...“ Vzdihnila sva oba ...

Ah, da, ti, ki si zunaj v belem svetu: ali še letajo vrane krog hriba? Ali še čuješ kdaj govoriti kakega mladega zaročenca, kako si misli svojo bodočo ženo „vzgajati in vzgojiti“? In zainteresiral jo bo za umetnost, da bosta skupaj čitala „lepe stvari“! In sploh bo „vplival“ nanjo! O, ti sveta nedolžnost! Ona bo čitala, — če bo, kar bo njej ugajalo, in igrala bo stvari, ki se njej zde lepe. — Poznal sem moža, ki je bil silno zavzet za „resno skladbo“ in ker je žena tehniko glasovirja obvladala, jo je slednjič spravil do tega, da mu je igrala samo „njegove mojstre“. Ako sem pa prišel mimo

njenega okna, ko ga ni bilo doma, je bila že pri svoji „Veseli vdovi“ in „Ločeni ženi“, vsak dan, uro za uro.

Pa to je zopet novo poglavje, ki bi ga naslovil, — da nalašč ne govorim o drugih, rekel bi manj kričečih umetnostih, — z imenom: „Ženska in glasba“. Bil je nekoč človek, ki je trdil, da ogromna množina žensk muzike sploh ne ume občutiti s celo dušo, nego samo z — ljubezenskimi organi ... Ne gre niti za to, da tudi ogromna množina moških glasbe ne občuti in zato, ker je kdo „muzikaličen“ že celo ne, nego za to, da bi morala ta umetnost vsaj nežnejšo in sprejemljivejšo žensko zgrabiti od prave strani. To sem mogel opazovati posebno na vplivu naših narodnih pesmi na ženske. Ne da bi hotel s tem reči, da stavim muzikalno vrednost teh pesmi nad dela globokih skladateljev ali poleg njih, — ali vsekakor je to glasba, ki ne prihaja šele od zunaj v naše duše in se v nje pogrezne, nego počiva, se zbudi, se dvigne, se razleže, nas popolnoma napolni v nas samih. Toda koliko poznaš žensk, ki bi pele te pesmi, kakor jih pojemo mi, ki smo „vitezi od svetega duha“, ki snamemo spoštljivo klobuk z glave že ko vstopimo, a se potem potopimo v tako pobožnost, da ne vidimo in ne slišimo ničesar več? ... Pojejo ti, da, pojejo z veseljem, večkrat celo s srcem, a da so to narodne molitve, tega ti ne razume nikdar. Zato ti more zraven brbljati, ti more „kritizirati“, koketirati, ti neprestano moti sveto službo božjo. In opazil sem, da so ženske, poleg takih moških, ki nimajo izobrazbe srca, še najboljše širiteljice onih banalnih popevk, o katerih je rekel prijatelj, da jih zлага in zalaga naš „narodni frizêr“; tistih popevk, ki jih, kakor sem tolikokrat z veseljem videl, pojejo naši kmečki ljudje toliko časa, dokler „narodni frizêr“, ki jih je prinesel iz mesta, sedi pri njih mizi.

Zato pa so spravile ali vsaj spravljajo ženske v naša omizja nekaj, kar je velikega pomena: družabno dresuro. Naše moštvo, še vedno po veliki večini kmečki ali delavski sinovi, še ni moglo premagati svoje mržnje do zunanje polizanosti. Te mržnje bi si človek ne smel razlagati vedno le s prirojeno nerodnostjo in komodnostjo naših dečkov, nego bi pogostoma zadel, ako bi jo pripisoval globokejšim vzrokom: to, da vidi kremenita in fina narava, kake opice se dičijo s temi družabnimi formami in kake uspehe z njimi dosegajo, opice, ki so kljub vsem svojim frizuram, frakom in uniformam, rokavicam in parfumom do dna plebejske duše. In ta zavest, da tak „kmet“ do dna svoje duše čuti, da je padel v svojih dejanjih in nehanjih v razne nerednosti in smešnosti celo v sirovosti morda,

a nikdar v plebejstvo, ko se oni oblizavec komaj za hip in pod vplivom najmočnejših gonil mogoče dvigne iz njih, — ta zavest učinkuje, da se mu zastudi ne samo brozga sama, nego tudi prikupna posoda, v kateri se brozga svetu ponuja. Ako vidi, da se ona „čast“, ki naj bo nekaj vzvišenega in nad vse drugo postavljenega, plazi za njegovo še negodno hčerko, za njegovo ženo, mogoče še celo za njegovo materjo, pa da se je ta „čast“ oblekla v pritisnjeno svetlo suknjico in obložila s spretnimi pokloni, pa naj vrag še to suknjico in poklone in kar je z njimi zvezano, odnese, — bo pa že rajši hodil v svojih težkih, ropotajočih čevljih in s svojo pošteno gorjačo po svetu.

Tu pa poseže ženstvo vmes; poseže seveda v glavnem, ker ji je blizu vse, kar se nanaša na zunanosti, na golo lepo obliko, ali uspeli so lahko res blagodejni. Seveda jih ne bodo imele one, — in tem tudi ne bo na tem, — katerim je pisano perje ptičkovo več, nego najlepše petje, papagaj več nego slavec, — ali veliko je število žensk, katere spoznajo večjo vrednost teh neokretnežev in ki jih naravnost boli, da bi morali baš radi takih ničevosti zaostajati v čemerkoli za onimi oblizanci. Te ženske se bodo odločno lotile dresure teh medvedov. In naj se medvedje branijo in ustavljajo kolikor hočejo, polagoma bo nekaj tega „vpliva“ prešlo v nje, ker dobro čutijo, da so njih dreserke odločno na tej strani reke, ki loči medvede od opic, in da žele na tem bregu tudi ostati. Tako se polagoma razvija čisto čedna družba v nas, ki ima celo znake precejšnje samoniklosti, ker nosi naša pasma nekatera svojstva v sebi, ono prožnost duha in telesa, ki nas čuva pred štirioglatimi nazori in kretnjami naših sosedov.

Zato ta vrsta naših žensk zasluži, da jo vsaj malo ubogamo. Zato, ker so res naše, ker so tudi v narodnem oziru zanesljivo naše. Tudi ko nas varajo, izbirajo večinoma med našimi ljudmi, vsa stvar ostane takorekoč v družini. Kakor je navidezno lažje prenesti, da te je žena nasamarila z opico, ker si rečeš: gos je gos. Kakor je torej take vrste varanje navidezno lažje prenesti, je na drugi strani gotovo, da ne leži nemala tolažba tudi v tem, da si rečeš: ako me je že deposedirala, izbrala si je vsaj dečka, ki me je kolikor toliko vreden; zamazala si je takorekoč manj dušo nego telo.

Tudi ljubosumnost, to je, ali bi se osmešili s tem, da udarimo vmes, ali s tem, da še nadalje „opazujemo“, ko v resnici ves smehljajoči svet opazuje nas, — tudi ljubosumnost je popolnoma druge baže v slučaju, ko škili v našo skledo takle pritepen hrt, ali pa da

meri razdaljo sicer dostojen jazbec naše lastne pasme. V tem slučaju namreč, ko prežiš na dobrega znanca ali celo prijatelja, ki si ga imel doslej morda celo najrajši, ali pa ki si ga vsaj iskreno upošteval, te je vsaj včasih skoro sram, da ga obdolžuješ takih nelepkih naklepov; ali pa se trudiš svoji preljubi ženici pokazati, da si najmanj toliko kakor oni. Pri tem te neka čudna moč skoro sili, da ga vedno na novo privabljaš na bojišče, te neki vrag priganja, da bi se vedno na novo meril z njim, četudi siromak čutiš, da ne boš mnogo opravil, in sicer zato ne, ker si — sopro. In sopro je našim damam kvintesenca vsega tega, kar je na svetu pustega, dolgočasnega in nadležnega. Tem našim damam je sopro, ta posebljena proza, uprav nasprotno od tega, po čemer njih večno mlado, neozdravljivo po poetičnosti in romantičnosti hrepeneče žensko srce zdihuje in hrepeni. Kdaj je stopila tvoja žena v to fazo, spoznaš najlaže po tem, da se začenja pred teboj zanemarjati: nestetično zvijanje las, da bo imela drugi dan, seveda ne za tebe, valovilo ali kodrasto frizuro, razni kosmetični obkladki, predno gre počivat poleg tebe . . . V tem hipu je že vse zaman: pazi še toliko na sebe, poskušaj, kakor veš in znaš, zbujati iluzije ljubimca, — dedec si! In ker si pameten človek, vzameš nekega dne vse to na znanje in obrneš tisti del svojih duševnih moči, ki si jih doslej posvečal njej, na druge koristne stvari, kakor je pač ustvarjena tvoja narava: ali se tvoja duša oprijema otrok, — zdaj si še postal iz „samca“ v zoologičnem smislu oče, — ali se lotiš katerekoli vrste javnega delovanja, ali se pa zatečeš v krčmo in kavarno. Kar se žene tiče, s hudobnim veseljem prežiš na vsak znak staranja na njenem licu in telesu, staranja, ki ga vsaj tebi ne more skriti in ga v svoji topostli niti ne skriva in mirno čakaš, da jo svet in greh zapustita, ker veš, da ona sveta in greha ne bo. A v tem prežanju ni sama hudobnost nego tudi opravičena nada, da potem postane mati in na stara leta celo tvoja žena-tovarišica, ko pride dan, da si bosta drug drugemu potrebna za polaganje toplih obkladkov na stare, od trganja skrivljene ude . . . Mirno čakaš in takorekoč samo stanuješ pri njej. Ne da je bil premaknjen le en stol, si se takorekoč — preselil. Doslej si bil v ti hiši, ako ne glava, pa vsaj član družine, — od sedaj dalje boš tu samo na hrani. Plačaš vsakega prvega, kolikor stane, in prihajaš potem opoldne in zvečer na obed, po noči pa spat, da zjutraj vstaneš, pozajtrkuješ in zopet greš.

Da žena to razmerje popolnoma dobro razume, bilo bi skoro ugodno, ker bi ne bilo niti ene nepotrebne besede več med vama,

posebno pa ne več nikakega prepira. Ali to je, da ti ona noče napraviti niti te usluge, da te smatra za gostača, da te kot takega respektira, postreže in pusti druge na miru. Vse zaman: še vedno si ji — dedec. In kot o takem govori še vedno tudi z drugimi ljudmi o tebi, predvsem z drugimi ženskami. Ni treba nikake posebne intimnosti z ono osebo, da ji pripoveduje tvoje navade, tvoje slabosti in mogoče celo tvoje dobre lastnosti, ne da bi bilo v takem, četudi „ugodnem“ govorjenju kaj manj moškemu razumu te skoro neumljive, nelepe indiskretnosti.

Vidiš, prijatelj, tega količkaj tanko čuteči moški ne zmore nikdar ... Da, debatiraš že o ženskah na sploh, seciraš jih akademično do zadnje žilice in koščice, in ni vrag, da igrajo v tem tvoja izkustva iz lastnega zakona glavno vlogo, da je tvoja žena spredaj in zadaj in vsepovsod vmes, — ali da bi govoril naravnost o svoji ženi, z njenim imenom na ustnih, v to je treba že prijatelja, ki ga ima vsak človek kvečemu po enega, a še takrat si moral biti silno razburjen.

Ne, tega moški ne more ... In tudi jaz tu le na teh lističih nisem mogel ... Nisem in nisem mogel pisati o svojem lastnem zakonu pod tem imenom ... Nadejam se, da me brez pomisleka odvežeš od svojedobne moje obljube ... Moj lasten zakon spredaj in zadaj in vsepovsod vmes, — išči si ga sam! ... Dovolj, da ti takorekoč izza te zavese prav krepko in prav prijateljsko stisnem roko.

*

Stisnil mi jo je zadnjič. Tri tedne pozneje je odšel na vojno polje in drugi dan je padel. Med njegovimi spisi so našli to njegovo pismo zapečatenó, na me naslovljeno. In ker je diskretno in v njem marsikaj, kar bo še koga drugega zanimalo, kakor je mene, ga vam dajem na razpolaganje, — celo na nevarnost, da boste rekli: sam je to spisal, ne ta njegov podtaknjeni prijatelj ...

Josip Kostanjevec:

V starodavnih časih.

„Pri domači lipi“ se je mnogo izpremenilo. Krčmar ni hotel biti več krčmar, kdor ni hotel piti birse, ga je moral kregati z „gospod restavrater“. Torej gospod restavrater je postal krčmar Miha. In to čez noč. Prišel je namreč od nekod tujec, gosposko oblečen, s pošvedranimi čevlji, ponošenim klobukom in črnimi nohtovi. Namesto srajce je imel okoli vratu s trakom privezan plastron in nanj pritrjen ovrtnik z dolgo, umetniško zavozlano kravato. Kadar je vpognil glavo, se je videl goli rjavi vrat in polovica ozkih pleč.

„Dober večer, gospod restavrater,“ je pozdravil.

Kakor deveto čudo ga je gledal krčmar Miha in nekaj lepega je hkratu lezlo v njegovo srce.

„Kaj se dobi za večerjo, gospod restavrater?“ se je smehljaj došlec in kazal svoje bele močne zobe izpod kratkih črnih brkov.

„Hm, hm, gospod doktor — gotovo ste doktor ali profesor, oprostite, ko imate tako lepe manire —“

„Oprostite, gospod restavrater, moji profesorji niso bili baš vpljudni, naš zgodovinar na primer je učil v šoli večinoma le zoologijo . . .“

Miha se je neumno zasmejal.

„Torej, gospod doktor, izvolite samo, kar premore hiša, vse vam je na razpolaganje.“

„Zakoljite pitano tele, gospod restavrater . . . Ne, čakajte, hm, mlado putko, tisto, ki je premastna, da bi nosila jajca . . . Ker pa bo trajalo to nekam predolgo, ko putka še brska po gnoju, prinesite za predvečerek meseno klobaso in polič vina. Prav? Da se potolaži moj učeni želodec.“

In Miha je prinesel klobaso in vino, najboljšega „od zida“, in čez slabo urico rumeno se bleščečo putko z belo endivijo in belega kruha. Potem pa še polič vina in še enega in . . .

Gospod doktor je ostal še ves teden, natančno toliko časa kolikor je bilo na dvorišču premasnih putk, ki niso nosile jajec. In dokler se ni krčmar Miha popolnoma zavedel svojega novega naslova pred sabo in pred ljudmi.

Potem je gospod doktor izginil.

Restavrater Miha se je prvi hip popraskal za ušesi, potem pa je dejal svoji nekoliko iznenadeni polovici:

„Kar je, pa je, Nežica. Saj bi mu itak ničesar ne računal, ko je bil tako vljuden. Nekaj novega in lepega pa je vendar pustil pri naši hiši.“

„Morda kaj „laznega“ ... se je smejala žena.

„Beži, beži!“

S tem je bila reč končana, Miha je postal restavrater.

Začel je korenito predelavo. Poklical je zidarja, ta je najprej prebelil zunanji napis nad vrati, ki se je dosedaj glasil: „Krčma per domači lipi“, in pleskar je napisal z velikimi črkami namesto njega takole: „Restavracija pri domači lipi, prenočišča ob vsaki uri, gorka in mrzla jedila“. Vejica naj stoji, kjer hoče, si je mislil, saj je vseeno. In tako je ostalo.

Veliko pivsko sobo je mladi restavrater pregradil z medsteno in dal napisati na prva vrata: „Navadna soba“, na druga pa: „Ekstracimer ali soba za gospodo“. Mati restavraterka je dobila novo jopo in nove čevlje, močnozoba natararica nove nogavice, češelj in dobršen kos mila.

Za gosposko sobo je bilo treba nekaj drugačne oprave, ker je gospoda sitna in ima razne nepotrebne potrebe, zlasti kadar se nekoliko opije. Tako se je odpeljal nekega lepega jutra v Ljubljano in si po prijateljevem nasvetu nabavil za sobo tele koristne reči: velik lesen pljuvalnik na štirih nogah, ki se ga je držalo žaganje še izza časov Jožefovih, stensko uro z dolgim črnim nihalom in svinčenimi uteži, železen umivalnik z držalom za brisače ter staroveški naslanjač. Vse to je razdelil po sobi previdno, pravilno in pravično. Pljuvalnik je postavil pod edino okno, uro je pribil na steno nasproti vhoda, natančno za hrbet gostov, in umivalnik je postavil v kot ob dolnji strani mize. Čemu bo tukaj umivalnik, ni povedal, ker se samoobsebi razume in da ni treba daleč teči, ako se prigodi ponoči gosposkim gostom kaj človeškega, ko niso navajeni mnogo piti. Brez naslanjača pa taka soba nikakor ne more biti; kje bi sicer sedel predsednik vseh onih različnih društev, ki se bodo v bodoče vgnezdila tukaj in zborovala dan za dnem, eno za drugim. Restavrater Miha se je ob teh lepih mislih celo spomnil, da je nekdaj v starodavnih časih celo slišal nekaj o „križevačkih štatutih“, in slino je moral požreti ob tem jasnem spominu ...

Tako je bilo torej v najkrajšem času vse na svojem mestu: novi restavrater z ženo Nežico in pomlajena restavracija z restavraterjem Miho in nanovo umito natararico Pepo.

Manjkało je samo še gostov v gosposki sobi . . .

Nekega predpoldne stoji novi restavrater s težkim srcem na pragu restavracije. Čaka, če pojde morda slučajno mimo Podobnikova Katra. Katra pozna vse in vsakega, nič ni skritega pred nje požrešnimi očmi, vse slišijo nje globoko prevrtana nenasitna ušesa. Z njo bi bilo treba govoriti, pod nje predsedstvom napraviti vojno posvetovanje, kako naj bi se prijelo, da bi se napolnila gosposka soba, kje naj si se začelo in kdo naj bi se vse pritegnil vanjo — da ne bi bilo izgube. Za vsakega tam ne more biti prostora, da ne bo zamere, da ne izostane težji zaradi lažjega. Vse mora biti dobro premišljeno, ako naj izide zvezda, blagoslov noseča in troseča nad restavracijo, s toliko žrtvami prenovljeno, s toliko načrti pomlajeno. Toda Miha je bil s Katro skregan, pred nedolgo je bil vihar med njima in njegovo ženo. Zato si ni upal na dom, čakal jo je med vrati, da jo vjame, ko si gre po kruh, in jo privabi z dobro besedo in še s čim drugim v kuhinjo, kjer že čaka in preži Nežica na visoki obisk.

Katra prihaja zares navzdol po cesti. Od daleč že zapazi Miho med vrati. Za hip premišljuje, ali naj se umakne in krene s poti, toda tisti čas že stopa naravnost dalje in hoče mimo dedca. Toda ta ji nenadoma zastopi pot.

„Oj Katra, Katrica, srečne oči, ki te zopet vidijo! Ali si še jezna, jezica vsevedna? Stopi malo k nam, ne boš se kesala, naša mati bi te že rada zopet videla. Stopi, stopi!“

Katra osupne:

„Kaj bi pri vas, ko ste tako hudičevi. Ti in ona, ona še bolj kot ti, dedec zanikarni.“

„Oj Katra, Katrica, motiš se. Vse je pozabljeno, nič hudičevi, samo še božji, vsi božji. Stopi noter, Katrica, boš videla, da bo prav. Krača gleda iz lonca, velika kakor tnaló in nekaj blešči na mizi, v veliki steklenici blešči in se peni kakor milost božja. Oj Katrica, ne maši si ušes, ki slišijo tudi skozi mašila in slišijo tudi skozi steno, da jih ne more nihče oslepariti.“

Katri se razblini obraz, se razširijo usta in se prikažejo redki, veliki lažnjivi zobje izpod črno opuhnjenih zgornjih ustnic. Nekaj neznansko sarkastičnega je v tem napol glupem nasmehu.

„Če je tako, pa grem, grem v božjem imenu. Bog blagoslovi tvojo novo hišo, gospodar, lepo se postavljaš ž njo. Terno si zadel, ti pravim, ako je ta misel zrastle na tvojem zelniku.“

Gospa restavraterka je razprostrla ginjena in brez vsake besede tolste roke ter objela Katro okoli vratu. Solze so ji stopile v drobne oči, ko se je spomnila, da že dolgo ni bilo tako lepo, kakor bo danes. In tudi Katra je vedela, kaj se spodobi, ako jo objame gospodinja. Poljubila jo je na čelo, da je pljusnilo, kakor bi skočila žaba v lužo. A potem sta sedli za kuhinjsko mizo, druga nasproti druge, medtem ko je Miha pokušal, če je že kuhana krača.

„Ni še prav mehka, Katrica, potrpiamo malo. Pa ravno prav je slana. E, saj pravim, tako zna soliti in sušiti prasetino samo tale, taale ...“

„Gospod restavrater, kdo drugi,“ se je zasmejala Katra. „Lahko ti bo, Miha, če boš dajal velike porcije in boš malo računal. Gospoda gleda in se spozna v takšnih rečeh. Dacar poje za dva, pa je vedno lačen za tri. Če mu prineseš porcijo za štiri, ne bo manjkal noben dan pri tebi.“

„Kaj meni dacar, Katra, z njim opravim v kleti, večja gospoda je v trgu od njega. O tej govorimo.“

„No daj, pa govorimo ...“

Miha pristopi k mizi ter primakne stol.

„Tako, saj dovolita ... Torej, kaj meniš, Katra, katero gospodo bi bilo dobro imeti za stalne goste?“

Katra gleda pod mizo in nekoliko časa premišljuje. Potem pa dvigne glavo po strani ter pravi:

„Začnimo po vrsti ... Prvi in največji gospod v trgu je sodnik, drugi je notar, tretji davkar, četrti kontrolor, peti notarski kandidat. Župnik in kaplan ne gresta nikamor, torej tudi k tebi ne prideta, restavrater, zato ju izpustim iz vrste. Potem pridejo nadučitelj, učitelj, učiteljica, občinski tajnik, dacar in organist. Pa vsi ti so pravzaprav lačenbergarji, razumeš, restavrater? Ako bi bila pravica na svetu, bi imeli prvo besedo v trgu drugačni ljudje, na primer trgovci, obrtniki in posestniki, z eno besedo domačini. Ti imajo več dohodkov na dan, kakor visokonosi lačenbergarji na mesec. Samo to je smola, da ti domačini domačinu nič ne privoščijo, torej tudi tebi ne bodo, restavrater. Samo grablje imajo, vile so pa zakopali. Lačenbergarji pa ti znosijo do zadnjega vinarja v gostilno, tudi če si treba izposoditi, zakaj ugled je treba varovati in živeti stanu primerno. Brez gostilne pa ni v trgu stanu primernega življenja. Ali naj svojo stanuprimernost izkazujejo v gledišču, ko ga ni? Ali naj pripravljajo svojim puncam razstave in jih razstavljajo v izložbenih oknih? To ne gre. V cerkvi bi že bilo, v cerkvi, pa kaj se hoče,

ko župnik vedno grmi z lece proti širokim klobukom in nafruljenim lasem. Kdo še pojde noter, da se da ogledati tamkaj? Eden k drugemu bi tudi še hodili v posete, pa to se ne izplača, hoditi k praznim mizam in gledati, kdo je bolj visok, jaz ali ti. Ostaja torej samo še gostilna, restavracija, preljubi moj restavrater. Tvoja pšenica torej cvete in bo cvela še dolgo, dolgo.“

Naglo je govorila, kakor bi se ji mudilo in je venomer pogledovala na ognjišče.

„Sedaj je pa že dobra,“ pravi restavrater, vstane in potegne z velikimi vilicami kračo iz lonca. Narahlo jo položi na lesen krožnik in jo z veliko spoštljivostjo razreže. Nato jo servira na mizo v velikim hlebom, nožem in z bokalom vina.

„Tako so delali stari Slovani,“ se zasmeje Miha in pogoltne prvi kos.

Tudi Katra, in Nežica poprimeta, kakor bi bilo treba privzdigniti hlod. In nastane molk, dokler je kaj rdečega na krožniku.

Ko si obrišejo usta, izprazni vsak svojo veliko in polno čašo, da ne bi obtičal kje v grlu nezadovoljen kos.

Potem pa izpregovori gospodar Miha:

„Lepo si govorila, Katrica, kakor bukve. Toda zdi se mi, da je to vse presplošno, da s tem meni ni še pomagano. Treba, da mi predstaviš vsakega gosta posebe. Torej?“

Katra zopet krepko potegne iz kozarca, da se ji cedijo rumene kaplje po bradi ter pravi:

„Jedo vsi radi, vsi, od sodnika in notarja navzdol do organista, pijejo pa kot žolne tudi vsi, od organista pa navzgor do notarja in sodnika. Zato je prav, da povabiš vse, ki sem ti jih prej naštela, gospod restavrater.“

„Koliko jih je torej?“

„Težko je povedati koliko. Recimo enajst, a poleg njih žene in hčere, svakinje in otroci, pa mnogo žlahte,“ odgovori zlobna Katra.

„Ali misliš, da pridejo vsi, ako jih povabimo?“ vpraša Nežica.

Katra se glasno zasmeje.

„Ali se bojiš, da ne bi prišli? Vsi pridejo, tako ti povem, prav vsi, samo ako prav začneš.“

„Katra, ti svetuj, ki vse veš in znaš,“ prosi Miha in ji natoči iz že precej pobledele steklenice.

„Torej poslušajta! Ako hočeta, da prideta sodnik in sodnica, zagotovita si najprej slokega notarskega kandidata, zakaj gospa sodnica zelo rada sedi poleg njega. Če hočeta, da prideta notar in notarka, pridobita najprej zabreklega davkarja, zakaj resnično ti

povem, da notar nikakor ni slep za polne boke in vlažnoblesteče oči gospe davkarice. Če pa pridejo sodnik, notar, kandidat in davkar, tedaj ne izostane niti kontrolor, že iz kolegijalnosti ne, ki pravijo, da je zelo lepa reč, da ji je pa vedno in povsod premalo, ker ima vsak svoja usta, želodec in hrbet. Če hočeš, da pridejo nadučitelj, učitelj in učiteljica, povabi organista, ker so si ti stanovi nekako v sorodstvu in ker je zlasti naš organist zelo dobro zapisan v župnišču, kamor nadučitelj že nekoliko škili. Če pa hočeš, da pride darar, pošlji njegovi stari domov liter vina in napiši, da imaš doma še takšnega, ki je zastonj. Tako pridejo vsi, kakor gotovo sem jaz Katra.“

„Oj Katra, ti grešnica,“ vikne restavrater Miha in jo samega navdušenja vščipne v lice. Pa namesto Katre skoči kvišku Nežica in zavpije vsa rdeča:

„Kuš, dedec neumni, zakaj sem pa jaz tukaj?“

Miha vidi, da se je s svojo ljubeznivostjo nekoliko pre naglil, zato se izkuša opravičiti in jeclja:

„I, Nežica, bognasvaruj, za to si, za kar je Katra in gospa sodnica, gospa davkarica in vse druge. In pa za to, da dobro skuhaš in se lepo oblečeš, da me ni pred gosti sram. Tako je, Nežica, in bodi pametna.“

Katra, grešnica, se drži resno samo predmeta in nadaljuje važno:

„Pa da jim ne zaračunaš ničesar prvič, Miha, ne jedače in ne pijače. Nosi na mizo, kar premoreta tvoja kuhinja in klet, in opazuj, kaj diši temu, kaj onemu. Tisto mu pokladaš vedno pod nos, in ne boš se mu zameril. Ko bo odhajal, boš lahko pil z njim bratovščino. Pa v to se preveč ne podajaj, zakaj v poznejših časih bi ti bilo lahko neprijetno in predrago.“

„Oj Katra, Katrica,“ vika restavrater Miha, ves iz sebe, „ena sama velika izkušnja te je in za mojo še nesivo starost celo izkušnja. Izpij ga, duša, še en kozarec, da dobe tvoja lica rdeče rože, kakršne že od nekdaj poganjajo v srcu tvojem. Če bi Nežice ne bilo, oj Katra, Katrica ... ne smem si misliti ...“

Nežici silijo solze v oči, obrne se proti zapečku, pa si jih molče in skrivaj obriše. Potem prime resignirano za čašo in jo izprazni mrmraje: „Da lažje pozabiš, Nežica!“ — —

Enajsta ura bije v bližnjem zvoniku. Miha vstane odmize in pravi:

„Hvala ti lepa, Katrica, zlati so bili tvoji nauki, in zlato se ne daje in trosi zastonj.“

In pristopi k omari ter potegne iz nje polovico gnjati. Nato natoči še steklenico vina in potisne oboje Katri v predpasnik.

„Tako . . . za popotnico . . .“

Katra se dvigne z bleščečimi očmi in dvigne se tudi Nežica. Obe se malce opotečeta. Katra se opre mimogrede ob ognjišče s kazalcem, Nežica s palcem in kazalcem. Po tem je Miha sam pri sebi razsodil, do katere stopinje se je dvignil termometer pri eni in drugi. In nekam veselo mu je bilo pri srcu.

Ko pridejo na dvorišče, se ustavi Katra nehote ob Mihovem vrtu ter se zamišljeno ozre na ozke gredice. Potem pa pravi:

„Še nekaj sem ti pozabila povedati, Miha. Ta vrt pa me je sedaj spomnil in zato poslušaj. Ako hočeš, da svoji restavraciji častite goste tudi ohraniš, da ne pridejo samo na večer otvoritve, torej tistikrat ko bo zastonj, tedaj učini tole: vsakemu vplivnemu gostu pripravi na vrtu posebno gredico in jo posej ali zasadi edino le zanj, da se pride lahko past na sveže, kadar ga prime želja. Sedaj je pomlad in še je čas, da seješ seme, ki bodo iz njega rastle kronice.“

Miha jo posluša kakor angelsko petje iz višave, in z vsakim hipom je večje njegovo občudovanje. „Če bi ne bila Katra,“ si misli, „lahko bi bila doktor, ali kaj vem še vse kaj, tako je modra in pretkana. Človek je je kar vesel. In koliko je takšnih na Slovenskem!“ Nekaj otožnega leže na Mihovo preprosto srce ob tej misli . . .

Katra pa nadaljuje:

„Notar na primer jako obraja redkvice, one bele, dolgorepe, ki jih je sam sok, da se kar razstopijo v ustih. Potegne jo iz zemlje, ostrže z nožem, potrosi s soljo in namaže s sirovim maslom, pa odpre usta in zamiži . . . Davkar je na pol Hrvat, on ima rad luk. Kar na gredico stopi in se pase tako dolgo, da diši iz njega kakor iz dalmatinske kuhinje . . . Nadučitelj je iz rodovine „zajčkov“. Njegov stari oče je hodil po njivi in pukal korenje ter ga grizel sirovega, da se mu je cedil rumenorjavi sok po bradi in po srajci. Tako so delali tudi njegovi sinovi in hčere. Zato so jim nadeli priimek „zajčki“. Vnuk, ki je študiral, si je okus bolj poplemenitil in ljubi samo še one majhne, nežne, rdečkaste korenčke. Reže jih z nožičem na tanke zrezke, poklada slane na beli kruh in jih zauživa s pobožnostjo in z veliko slastjo . . . Organist, vrag ga vedi, kje je pobral to navado — v Istri menda, kjer ni imel kaj jesti — da je kar nor na sirove paradiznike. Utrga ga, prereže čez polovico, osoli in požre kakor vrag muho . . . Tako torej veš, restavrater, kaj imaš sejati in saditi, da bodo oživele tvoje vrtno gredice in da si ohraniš gospodo pri spodobno dobri volji.“

Na kostanju je zapel ščinkavec, kakor bi oznanjeval velik praznik in odletel k ljubici, ki ga je čakala na sosednjem vrtu. Tudi Mihi se je zazdelo, da bi lahko zapel kakor ptič in zletel tja daleč čez hribe, kjer bi nakupil še posebnega vina za sodnika in notarja, za davkarja in nadučitelja in za vse druge, ki si sladijo življenje tudi še z redkvicami, lukom, korenčki in zlatordečimi sirovimi paradižniki. —

Otvoritev restavracije se je izvršila prihodnje sobote večer natančno po Katrinem načrtu. Vsi povabljeni so prišli in nihče od njih se ni kesal, da je prišel. Ob dobro voljo jih ni spravil drugi dan niti velikanski maček, ki se ni prijel samo solidnejših izmed njih, ampak so ga bili deležni v precejšnji meri tudi znani in priznani krokarji. Pod organistovimi sicer spretnimi prsti so orgle parkrat čudovito zamukale, da je revež preplašeno zabulil tja pred oltar, če se ni župnik ozrl. In prvič se je tiste nedelje napolnila gosposka soba „Pri domači lipi“ — za denar. Snoči je bila stena nad naslanjačem bela in prazna, danes pa je tam gori že temnel napis: Danes za denar — jutri zastoj . . .

Restavrater, gospod Miha, je postal čez noč imeniten. In čezdalje bolj je kazal in razvijal nove talente, ki bi mu jih prej ne bil prisojal nihče. Ker si je nabral čedno premoženje in je bil od doma dobrega srca, ni odganjal raznih praktikantov, kandidatov in študentov, kadar so bili lačni in žejni in niso imeli drobiža. Zapisaval je za boljše čase, ali pa tudi hote pozabil zapisati marsikaj, česar bi drugi ne storil. In ko so se vračali ti praktikanti, kandidati in študenti v trg z dekreti v žepih, niso bili navadno nehvaležni. Prihajali so v staro gnezdo k „očetu Mihi“ in tam so puščali, kar so imeli odveč. Oče Miha je postal in ostal najpopularnejši restavrater v celem glavarstvu.

*

Letos me je zanesla noga v trg. Stopil sem v restavracijo k očetu Mihi. Temna je bila gosposka soba, vrata vanjo na stežaj odprta. Veter je zapihal skozi okno, vrata so zaškripala in se narahlo zazibala.

Bil sem trenotek sam. Potem pa je pridrsal oče Miha, pogledal mi v obraz ter se otožno nasmehljaj.

„Samí smo . . .“ je dejal trudno.

Pozdravila sva se, nato sva sedla na konec mize. Oče Miha je dolgo sedel brez besede, gledajoč v ogorek svoje smotke. Potem se je zagledal po praznih stolihi.

„Koliko jih je sedelo na teh stolih in kje so zdaj? ... Kolkoli bi dal, da bi se vrnili in posedli naokoli?“

Vrata so zopet zaškripala in se zazibala, senice so legale na stole. Starec izpregovori poltiho:

„Čujete jih? ... In vendar prihajajo, prihajajo — — —“

Stresel sem se. Polnila se je soba z nevidnimi duhovi, čulo se je, kako se gnetejo mimo naju in posedajo po stolih. Toda tiho so in nobeden ne izpregovori besede ...

Književna poročila

Dr. Anton Breznik: Slovenska slovnica za srednje šole. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. Celovec 1916. 273 + (3) str. Velja trdo vezana 3 krone 60 vin.

V našem lepo se razvijajočem šolskem slovstvu je ta knjiga brez dvoma ena najbolj zanimivih in najbolj zaslužnih. Nje prednica, Janežičeva slovnica, ki jo je v poznejših izdajah oskrboval Sket, je od leta 1854 do 1911 dosegla deset izdaj in doživela marsikatero notranjo spremembo. Nje prva izdaja ima vso slovniško tvarino obdelano na 113 straneh, ostale strani zavzema „Pregled slovenskega slovstva“ (str. 117–155) in „Cirilska in glagoliška azbuka z malim staroslovenskim berilom“ (str. 159–182), ki pa obsega tudi brižinske spomenike z vzporednim cerkvenoslovenskim prevodom. Vsa ta tvarina, ki jo obravnava prva izdaja Janežičeve slovnice na 182 straneh, se je v teku časa razcepila na troje obsežnih knjig, med katerimi šteje že slovnica sama v 10. izdaji iz l. 1911 okroglih 300 str. Že na tem se vidi lepi napredek naše znanosti in našega šolskega slovstva. Breznikova slovnica je sicer nekoliko manj obsežna, zato pa Janežičevo v marsikaterem drugem oziru prekaša.

Breznik je zadnja leta priobčil v „Dom in svetu“, „Času“, „Mentorju“, Jagićevem „Archivu“ in v „Roczniku slawistycznym“ celo vrsto razprav iz slovanske in slovenske filologije. Prevzel je del naloge, ki je bila pri „Enciklopediji slovanske filologije“ poverjena Štreklju, poleg tega so mu dijalektološka potovanja in praktične izkušnje v pouku na srednji šoli dale že zunanjo legitimacijo za pisca nove slovnice. Njegovo zadnje večje delo, ki je izšlo pred slovnico, je obširno dokumentirana zgodovina razvoja našega književnega jezika v zadnjih šestdesetih letih (v „Dom in svetu“ l. 1913 in 1914), temelječa na veliki množini gradiva in razlagajoča zgodovinski razvitek posameznih oblik našega najnovejšega književnega jezika. To je prišlo v korist tudi slovnici, ki prinaša bogato zbirko skrbno zbranih primerov od brižinskih spomenikov preko Dalmatina in Trubarja vse do zadnjih Župančičevih verzov, ki so komaj šele izšli v „Ljubljanskem zvonu“. Ta bogati historični material pa je, kakor se mi zdi, neposredno tudi povzročil, da je Breznikovi slovnici ostal še v precejšnji meri značaj naših prejšnjih slovnice, ki so bile vedno mešanica znanstvene in šolske slovnice. Šolska slovnica mora biti v prvi vrsti avtoritativna, ona naj ne uči, kaj je bilo, ali kaj je „tudi v navadi“, ampak naj odločno predpisuje, kaj mora biti. Poznavanje zgodovinskega razvoja in narečij mora služiti piscu kot latentna, neizrečena pod-

laga za to, kar v šolski knjigi predpiše kot edino veljavno normo. To je pri nas potrebno že zaradi tega, ker je naša srednješolska slovnica edini regulator za one ljudi izven šole, ki pišejo in v dvomljivih slučajih iščejo pojasnila. Ti ljudje (in srednješolska mladina) bodo z večjim pridom rabili normativno slovnico ko ono, ki jim na eni strani daje svobodo, na drugi pa tolikokrat opozarja, da naj pisec kako obliko „posebej pomeni.“ S kako težavo se vrši v naših slovnicih ločitev zgodovinskega, znanstvenega in normativnega značaja, za to samo en primer: Sketa in Podboja „Slovenisches Sprach- und Übungsbuch“, torej knjiga, ki je napisana za Nemce (!), vleče še v svoji 7. izdaji iz l. 1912 skozi vso sklanjo „historični“ vokativ, ki je pri Brezniku seveda popolnoma po pravici omenjen samo enkrat v drobno natisnjeni opombi. Ta princip se bo moral v naši slovnici uveljaviti še v večji meri. Povrh pa se pravi vendar preveč širokodušno umevati historični razvoj, če slovničar (prim. §§ 41 in 348) takorekoto sankcionira oblike, pri katerih nas baš zgodovinski razvoj uči, da jih je ustvarila nepoučena kapricioznost posameznikov in par desetletij vzdržala samo indolence in neinformiranost govoreče in pišočee mase. Nespamet ostane nespamet, pa bodi tudi trideset let stara. In če napiše J. Rosandijski v članku „Istra in „tujinci““ stavek: „Vsakega Slovenca, ki prihaja kupovat grozdje ali vino, naj bo odkodersibodi, imenujejo (namreč Istrani) le Kranjcem in ne Slovencem“ — in se tak stavek v 20. stol. pri nas celo natisne (v „Edinosti“ l. 1911, šte. 231), potem pač lahko vsakdo vidi, da se uveljavljajo v jeziku destruktivne tendence, pred katerimi mora šolska slovnica vsak jezik braniti. Res se mora Brezniku priznati, da je v takih slučajih med primeri na prvo mesto postavil „normalne“, ki jim šele na drugem ali tretjem mestu slede „tudi dovoljeni“ — toda tak način ocenjevanja in razlikovanja je za šolsko knjigo nezadosten. Nič omahovanja „to in ono“ ali „to ali ono“ — šolska knjiga mora biti neizprosna kakor moralka. Če še omenim, da se omahovanje med historičnimi oblikami in normativnim značajem šolske slovnice opazi že na načinu, kako včasih „piscu rabi“ glagol „rabiti“ in če mu prorokujem, da niti ta njegova injekcija ne bo oživila našega že davno mrtvega „raba“ — mi poznamo samo še „rablje“ — vem, da mi te porednosti ne bo zameril. Saj te vrste niso in ne morejo biti znanstvena ocena vseh posameznosti njegovega dela (taka naloga bi presegala moje moči in tudi okvir „Zvona“), ampak so samo uvod v njegovo slovnico in potrebna informacija onim, ki jo bodo rabili. Bogato gradivo in njega vseskozi znanstvena razporedba daje učitelju možnost, da opozori na višji stopnji tudi na historične momente v razvoju jezika in ne samo na one, ki jih Breznik obravnava v §§ 329—344. Pri izberi bo učitelja moral voditi njegovo znanje, pri podajanju pa si bo z učenci vred moral vedno biti svest razlike med historičnimi tvorbami in veljavnim „standardom“. To bo za učitelja seveda mnogo težja naloga ko golo predavanje normalne gramatike (kakor je n. pr. latinska ali grška), zato pa je tako delo neizmerno mikavnejše in obzorje, ki se ž njim odpre, tem lepše. Tako bodo učenci spoznali, da se uče živ jezik, česar se zavejo na gimnaziji le redki in drugi, če je sreča, šele z muko in težavo na univerzi. Sploh bo treba razmišljati, ali bi ne bilo dobro, na nižji stopnji uvesti strogo normativno slovnico, znanstveno obravnavanje našega jezika pa pridržati višji stopnji in ga strniti s poukom o cerkveni slovanščini in srbohrvaščini v eno, organsko celoto. Po danes veljavnih predpisih je to mogoče. —

Troje temeljnih delov je v tej slovnici, ki so Breznikovo delo in velik napredek v primeri s prejšnjimi izdajami slovnice: giasoslovje, akcent in skladnja

(predvsem besedni red v govoru). Tako je podana znanstvena podlaga za rabo samoglasnikov v pisavi in izreki, ki so v uvodnih poglavjih (§§ 1—55) vseskozi in še pozneje večkrat opremljeni s potrebnimi dijakritičnimi znaki. To je za našo slovnico novost, ki se je učitelji in učenci ne smejo ustrašiti. Ker je ravno ta uvodni del tako obsežen, obsegajo pravopisna pravila le malo prostora (§§ 75—90). Pri samostalniki (§ 93) bi bilo dobro z večjim povdarkom omeniti, da spadajo osebna in krajevna imena tudi med samostalnike, da se torej sklanjajo; v Mariboru imamo velik urad in celo literarno šolo, ki tega neče verjeti. Poleg tega bi se iz krajevnih imen dalo dobiti marsikaj gradiva za § 320, kjer so krajevna imena zastopana samo z eno obliko, ki je popolnoma moderna („Dravograd“) in vsled tega za primer malo porabna. Najprej bi se ravno na krajevnih imenih lahko pokazal način, kako tvori slovenščina sestavljenke, ki bi moral biti omenjen na koncu § 317, ali v začetku § 318, kjer Breznik uči, kako naj slovenimo tuje sestavljenke. Ta način je v tem, da se rabi samo substantivna oblika določilne besede, glavna beseda pa zamolči, n. pr.: (kača) belouška, (šibe) limanice i. t. d. Če se govori o „belici“, se iz celote vé, ali je omenjena „belica“ kača, riba, ovca, krava, črešnja ali kaka druga stvar ženskega spola. Da se ta oddelek slovnice razširi, je potrebno že zaradi tega, ker se pri nas toliko prevaja iz nemščine in ker delajo baš nemške kilomske sestavljenke piscem in prevajalcem toliko muke. V prihodnji izdaji se bodo v ta namen lahko s pridom porabile fine Bedjaničeve opazke o zloženkah v letošnjem „Nastavnem vjestniku“. Lepo in obširno je poglavje „Pomenoslovje in izvor jezika“ (§§ 329—344), ki pa sega že deloma v poetiko. Mogoče bo dobro, v teh poglavjih omejiti primerjalno etimologijo in dati več prostora sinonimiki in frazeologiji. Na vsak način pa bo v prihodnjih izdajah vseskozi treba kolikor mogoče omejiti razlaganje slovenskih besed z nemškimi in ga nadomestiti z domačimi besedami. Nauk „o stihotvorstvu“, ki je že tako označen kot „dodatek“, je ostal precej nedotaknjen, dasi je reforme zelo potreben. Treba ga bo spojiti z našo metriko in poetiko v eno celoto in vse skupaj obravnavati na drugem mestu. To bo mogoče seveda šele tedaj, ko bo raziskana zgodovina našega pesništva in tehnika naše narodne pesmi. Toda s tem delom smo komaj začeli. Namestu tega dodatka bi si človek tukaj želel nekaj „Antibarbarus“, sintaktične „Sprachdummheiten“, urejene po gramatičnih kategorijah in natisnjene vzporedno, tako da bi bila na prvi polovici strani natisnjena kriva, na drugi pa pravilna oblika. Dober — naravnost potreben! — bi bil alfabetičen pregled normiranih oblik, ki jih naj človek „posebej pomni“ in ki so raztresene po celi knjigi. V takem alfabetičnem pregledu, kakor ga ima n. pr. Levčev „Slovenski pravopis“ na str. 127—165, bi ga človek lahko našel in se tako hitro poučil.

Vse to so želje, ki jih ima človek, ko prelistuje to lepo in zaslužno delo in razmišlja, kaj mu še treba, da bi naši učenci imeli od njega še več koristi. Naloga, ki čaka učitelje in učence ob tej knjigi, ni ravno lahka, toda če jo bodo zmagali, bo dobiček tem večji. In to bo v interesu našega šolstva in na korist razvitku našega jezika.

J. A. Glonar.

Viktor Bežek, Občno vzgojeslovje z dušeslovnim uvodom. Založba „Slovenske šolske matice“. V Ljubljani (1916). V. 80. 358 + VI. str. Cena vezani knjigi 4 K.

Skromna je bila še nedavno slovenska pedagoška literatura. Raztreseni paberki v raznih pedagoških listih in brošurah, drobni izbor v letnih poročilih raznovrstnih šol in društev poleg slabega slovenskega prevoda Michovega vzgojeslovja

in ukoslovja je bilo skoro vse. Po naših učiteljskih pa se še košati nemška učna knjiga, ki je slovenski učeči se mladini v napredku vsekakor velika, večkrat nepremagljiva ovira. Občutno vrzel je odpravil V. Bežek, ravnatelj moškega učiteljskega v Gorici, s tem, da se je lotil na poziv „Slovenske šolske matice“ spisovanja slovenskih pedagoških učnih knjig. Pisati take vrste knjige ni lahko in prijetno delo. Ogromna snov sama nudi obilo spornih problemov, večne želje in neutešeno hrepenenje po novili reformah povzročajo težkoče in ovire, nič manj pa še jako nedovršena terminologija. Toda obsežno teoretsko znanje in dolgoletna uspešna praksa na pedagoškem polju pisatelja, prožetega z jekleno voljo in globoko ljubeznijo do predmeta in do našega naroda, sta nam porok, da imamo Slovenci tudi soliden zbornik vzgojeslovja, na katerega smo upravičeno ponosni. Utemeljimo nekoliko podrobneje svojo sodbo!

A) Osnovni nauki iz dušeslovja. V štirih poglavjih je obdelana vsa težavna dušeslovna snov. Saj ni čuda, ko ima človek vprte svoje oči v zunanji svet, pri tem pa na notranjega pozablja. Prvo poglavje razlaga uvodne pojme kakor so bistvo, predmet in naloga, viri in razdelitev dušeslovja. Vseobče priznано Kantovo razdelitev duševnih pojavov je tudi Bežek uveljavil ter na kratko obdelal v treh poglavjih umovanje, čustvovanje in hotenje. V popisu in razlagi (deskriptivna in eksplikativna psihologija) se Bežek naslanja na V. Jerusalema „Lehrbuch der Psychologie“ ter zavzema nekako posredovalno stališče med dvema nasprotnima strujama. Njegovo dušeslovje je empirično, ker temelji na izkustvu; metafizično (spekulativno) spada dandanes že več ali manj v preteklost. Priznava vrednost asociacij predstav po asocijativnih zakonih: sličnosti, istočasnosti in zaporednosti, katerih jedro je bilo že Aristotelu znano. Nikakor pa ne odobravam, kakor hoče Bežek, združitve vseh treh asocijativnih zakonov v enega samega, ampak le dva: zakon stika in zakon sličnosti, ker asocijacija sličnosti se ne da deliti v asocijacio enakosti in neenakosti. V 18. stoletju je na Angleškem in pozneje na Nemškem (Ziehen) cela vrsta dušeslovcev pomen asocijacije pretiravala ter ustvarila še dandanes močno smer „asocijativne psihologije“. Napram tej se bori V. Wundt in njegova šola s svojim voluntarizmom na podlagi pojma apercipcije (prisprejemanja novih predstav k starejšim po duševni pozornosti), ki ga je tudi Bežek sprejel, kar znači njegovo posredovalno stališče. Sicer pa sta se obe smeri dandanes že znatno približali.

Iz razsežnega gradiva je pisatelj izbral najvažnejše ter tolmači duševne pojave z obilnimi zgledi, predvsem iz našega narodnega življenja, zgodovine in slovstva tako jasno in prepričevalno, da uživaš pristno slovensko knjigo. Tako približno sem že drugod povedal svoje mnenje in enako ugodno in laskavo se glase skoro izključno vse dosedaj objavljene ocene; edina „Časova“ dela razliko, da prisiljeno išče celo „ateističnih semen“. Nevarna bi bila šolski mladini učiteljski, kateri je predvsem namenjena, in nasprotovala bi ostro šolskim predpisom. Potrudil sem se poiskati ta „semena“ ter razluščiti dotična „nevarna“ mesta, a moram priznati, da sem se trudil — zaman. Razlogi: prvič bi bilo slabo spričevalo za naše šolske oblasti, da bi uvedle v srednje šole Jerusalemovo knjigo, na katero se je Bežek pri svoji razlagi oprl in katera krije v sebi vsa ista ateistična semena. Drugič se da na temelju Bežkove (Jerusalemove) psihologije ustvariti isto svetovno naziranje, kakor ga ima „Časov“ ocenjevalec sam — namreč dualizem. Jerusalem je sam odločen pristaš dualizma in nikdar monizma, v kar bi ga „Časov“ kritik rad pretvoril. Njegova dela cenil in hvalil celo — stolni kanonik dr. E. Krauß. Tretjič pa bi na-

slednja dva snopiča vzgojeslovja, katerih podlaga tvori „Dušoslovje“, morala pokazati strupen sad teh „ateističen semen“, a sta izkazala baš nasprotno, kar celo drug ocenjevalec v „Času“ priznava. (Konec prihodnjič.)

Nova naziranja o najstarejši zgodovini Slovencev. Marljivi raziskovalec najstarejše slovenske zgodovine, profesor Ljudmil Hauptmann, je obelodanil v „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung“, (XXXVI. knj. 2. snop., str. 229-287) zanimivo razpravo: „Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des VI. Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten“, v kateri zavrača na podlagi razlage krajevnih imen in novega študija in tolmačenja raznih listin ter zgodovinskih virov, več dosedaj splošno veljavnih in priznanih naziranj iz naše najstarejše zgodovine. Glavne njegove trditve so:

Od naselitve do l. 623 so bili vsi Slovenci pod obrskim jarmom. Dr. W. Schmidova trditev, da je pripadala tedaj Gorenjska langobardski državi v Italiji, ne velja. Tudi tu so gospodovali Obri. Slovenci tedaj še niso bili trdno sklenjen narod. Med njimi so se naselila posamezna krdela Obrov in drugih razrodov, n. pr. na Koroškem in Srednjem Štajerskem drobci slovanskih Duljebov, ki so stanovali ob Bugu, ki pa so jih premagali Obri in razkropili. Obrski jarem je bil krut in trd, milejši na Koroškem kot na Kranjskem in Spod. Štajerskem. Zadnji dve pokrajini so hoteli imeti Obri trdno v svojih rokah, ker je vodila skozi nje ob Savi starodavna pot v Italijo. Zato so ju obdržali pod svojo vlado tudi še potem, ko so Karantanijo že izgubili.

Samova država je obsegala tudi Slovence. Po njegovi smrti je razpadla in Slovence na Kranjskem in Spod. Štajerskem so zopet podjarmili Obri. Med Slovenci na Koroškem so se naselili v istem času, sredi sedmega stoletja, Hrvatje in ustanovili državo. Valukova država je hrvatska ustanovitev in svobodnjaki — plemičarji (edlingerji), odslej gospodujoče pleme med karantanskimi Slovenci, so hrvatski naseljenci, ki so jih morda Slovenci sami poklicali v deželo. Kjer se omenja kaka hrvatska županija, tam se nahajajo tudi Edlingerji. Obredi pri ustoličenju karantanskih vojvod so še sedaj v navadi pri dalmatinskih Hrvatih okoli Bihača.

Sredi osmega stoletja so Obri poskusili podjarmiti tudi karantanske Slovence. To so preprečili Bavarci in v zahvalo zato raztegnili svojo oblast čez koroške in srednještajerske Slovence. Kranjsko in Spodnje Štajersko je ostalo do leta 795 pod Obri. Tedaj je uničil obrsko državo Karol Veliki in združil vse Slovence pod frankovsko oblast. V cerkvenem oziru so prišli takrat kranjski in spodnještajerski Slovenci pod Oglej, dočim so spadali karantanski že poprej pod Solnograd.

Karol Veliki je Slovence politično zopet razcepil. Slovenci na Kranjskem, v Spodnji Panoniji severno od Drave in hrvatskem Zagorju so prišli pod mejnega grofa Furlanskega, koroški in zgornjepanonski (na vzhodnem Srednjem Štajerskem in zahodnem Ogrskem) Slovenci pa h Karantaniji. Karavanke so ločile torej obe skupini Slovencev politično, cerkveno pa od leta 811 dalje Drava. Karantanija od tedaj cerkveno ni bila enotna.

Po vstaji Ljudevita Posavskega so veliko Furlansko mejno grofijo razdrobili v štiri marke: Furlansko v ožjem pomenu besede in Istra sta se združili z Italijo, marka ob Savi (Kranjsko in Spod. Štajersko) in marka v Spodnji Panoniji z delom Sirmije sta prišli h Karantaniji. Slovenci so bili zopet združeni v eno upravno celoto.

Jos. Breznik.

Kmetska posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani

:: obrestuje hranilne vloge po čistih ::

4³/₄ %

brez odbitka rentnega davka, katerega
plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Posojilnica posojuje svoj denar na varna
kmečka posestva, radi tega je tudi ves
denar pri njej popolnoma varno naložen.

Gospodarstvo posojilnice vodijo gg.:

Ivan Knez, veletržec in velepos. v Ljubljani.
Andrej Šarabon, veletržec in pos. v Ljubljani.
Josip Lenče, veletržec in posestnik v Ljubljani,
Ivan Mejač, veletržec v Ljubljani,
Anton Pogačnik, posestnik v Spodnji Šiški,
Franc Jarc, posestnik v Medvodah,
Avgust Jenko, posestnik v Ljubljani,
Alojzij Vodnik, kamnosek in pos. v Ljubljani.

Rezervni zaklad nad K 900.000.—.
Hranilne vloge nad K 20,000.000.

:: :: Ustanovljeno leta 1881. :: ::

Največja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

:: Ljubljana, Prešernova ulica št. 3. ::

Koncem leta 1915 je imela vlog . . . „ **48,500.000.—**
Rezervnega zaklada . . . „ **1,330.000.—**

:: Sprejema vloge vsak delavnik in jih obrestuje po ::

4¹/₄ %

brez odbitka. Hranilnica je **pupillarno varna** in stoji pod kontrolo **c. kr. deželne vlade**. Za varčevanje ima vpeljane lične

domače hranilnike.

Posoja na zemljišča in poslopja na Kranjskem proti **5%**, izven Kranjske pa proti **5¹/₄%** obrestim in proti najmanj **1%** oziroma **³/₄%** odplačevanju na dolg.

Narodna knjigarna v Ljubljani

priporoča sledeče knjige:

Atila v Emoni. Romanca. Napisal Ant. Aškerc. Cena broš. 1 K 40 v, vez. 2 K 40 v, s pošto 10 v več.

Brodkovski odvetnik. Roman. Češki spisal V. Beneš-Šumavskyi. Cena broš. 1 K 50 vn., vez. 2 K. 50 vn., s pošto 20 vn. več.

Čez trnje do sreče. Roman. Spisal F. Senčar. Cena broš. 1 K 20 vn., vez. 2 K 20 vn., s pošto 20 vn. več.

Greh in smeh. Zabeljene in osoljene kratkočasnice. Zbral Tinček Hudaklin. Cena 1 K, s pošto 10 v več.

Gospod Žabar. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 80 v, s pošto 10 v več.

Narodni kataster Koroške. Spisal Ante Beg. Cena 60 v, s pošto 70 v.

Gospod Bucek. Humoristično-satirične in resne sličice iz sedanjosti. Spisal Luigi Calco. Cena broš. 70 v, s pošto 10 v več.

Kralj Matjaž. Zgodovinski roman. Spisal Fran Remec. Cena broš. 2 K, vez. 3 K, s pošto 20 v več.

Lepi strliček. (Bel-ami.) Roman. Francoski spisal Guy de Maupassant, prevel Oton Zupančič. Cena broš. 3 K 50 v, vez. 4 K 70 v, s pošto 20 v več.

Ljubezen in junaštva strahopetnega praporščaka. Zgodovinska povest. Cena broš. 80 v, vez. 1 K 60 v, s pošto 10 v več.

Rienzi zadnji tribunov. Zgodovinski roman v dveh delih. Spisal Edward Lytton-Bulwer. Cena 4 K, vez. 5 K 20, s pošto 20 v več.